

ÇÜTAM-KEK

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI MERKEZİ KÜLTÜR EVİ KONUŞMALARI

Cilt 5, Sayı 2
Aralık 2022

ÇÜTAM

Kültür Evi Konuşmaları Dergisi

Aralık 2022

Cilt 5, Sayı 2

İmtiyaz Sahibi

(Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Adına)

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör

Prof. Dr. Ayşehan Deniz ABİK

Editör Yardımcısı

Nevin MAZMAN - Ahmet AKBAS

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi Kültür Evi Konuşmaları (ÇÜTAM-KEK) Dergisi, ÇÜTAM Kültür Evi etkinlikleri kapsamında hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik sunulan konferansların tam metinlerinin yılda iki sayı hâlinde yayımlandığı bir dergidir.

Yazışma Adresi: Çukurova Üniversitesi, Su Ürünleri Fakültesi Binası, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, 01330 Balcalı, Sarıçam / Adana.

Telefon: 0322-3387118 / 0322-3386084 Dâhili: 2693

İnternet Sayfası: <http://turkoloji.cu.edu.tr/>

E-posta: cutam@cu.edu.tr / cutam2017@gmail.com

E-ISSN: 2651-4133

Facebook: Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Twitter: Ç.Ü. Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Instagram: cutam1996

YouTube: ÇÜ Türkoloji Araştırmaları Merkezi

Değerli okurlar,

Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi (ÇÜTAM) Türk edebiyatı, Türk dili, lehçeleri ve ağızları, Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları, Türk tarihi, Türk sanatı, halk kültürü alanlarında araştırma ve uygulama çalışmalarını planlamak, bu çalışmalarda işbirliği sağlamak ve yürütmek üzere 1996 yılında kurulmuştu. Kuruluşundan başlayarak değişik etkinlikleri olan Merkezimizin 2002 yılından 2015 yılına değin öncelikli olarak ağırlık verdiği çalışma alanı, Türkolojide ihtiyaç duyulan bir makale veritabanı oluşturmaktı. Bu doğrultuda yürütülen çalışmalarla makale veritabanı yayımlarımız bugün Türkiye’de ve dünyada internet başvuru kaynağı olarak önemli bir ihtiyacı karşılar hâle gelmiştir.

2015 yılından başlayarak Merkezimiz ÇÜTAM Makale Veri Tabanı yayımına devam etmekte ve 2016’dan bu yana Merkezimizin bilimsel dergisi ÇÜTAD’ı yayımlamaktadır. Bunların yanı sıra, Merkezimiz Üniversitenin bilgisini şehre taşıma görevini, bilimle kültürün birbirini tamamlaması ve bilginin paylaşılması gerekliliği anlayışı ile halka açık, haftalık konuşma etkinlikleri ile gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Bu doğrultuda, Merkezimize tahsis edilen ATO Kısacıkzade Konağı’nda, Çarşamba günleri yapılan ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Adana bilim ve kültür hayatına katılmıştır. 9 Haziran 2015’te başlayan ÇÜTAM Kültür Evi konuşmaları, Aralık 2022 itibarıyla 280 konuşma olarak hafızalarda yerini almıştır. ÇÜTAM Kültür Evinde hem akademi dünyasına hem de genel okura yönelik yapılan bu konuşmaların yazılı metinleri de 2018 yılından bu yana <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden e- dergi olarak yayılmaktadır.

ÇÜTAM-KEK Dergisi’nin yayına hazırladığımız bu sayısında, yaptıkları konuşmaların yazılı metinleriyle Gülcan Akboz, İbrahim Akca, İsa Beçik, Özgül Atmaca, Sena Sibel Tolu, Duygu Saban, Fuat Bozkurt, Erol Doğan ve Zerrin Söğüt yer almaktadırlar. Merkezimize katkıda bulunan yazarlarımıza ve onları ilgiyle takip eden ÇÜTAM katılımcılarına destekleri için müteşekkirimiz.

ÇÜTAM veri tabanına ve diğer hizmetlerine <http://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden ulaşabilirsiniz.

Merkezimizin bilimsel ve akademik dergisi olan ÇÜTAD’ın Aralık 2022 sayısına da aşağıdaki bağlantı adresinden erişebilirsiniz: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cutad>

Ayşehan Deniz ABİK

İÇİNDEKİLER

<i>Altan Öncül</i>	89-92
Gülcan Akboz	
<i>Kozanoğulları Kısa Tarihi</i>	93-95
İbrahim Akca	
<i>ÇÜTAM Kültür Evi Konuşma Notlarım</i>	96-97
İsa Beçik	
<i>Hayriye Ebe</i>	98-101
Özgül Atmaca	
<i>Adnan Yücel</i>	102-104
Sena Sibel Tolu	
<i>Düziçi Köy Enstitüsünü Yeniden Kazanmak</i>	105-110
Duygu Saban	
<i>İran Kimliği ve Türkçe</i>	111-134
Fuat Bozkurt	
<i>Karatepe Aslantaş Yolunda: Sorun Cevaplayalım</i>	135-160
Erol Doğan	
<i>Adana'nın Yeşil Misafirleri</i>	161-168
Zerrin Söğüt	

ÇÜTAM Kültür Evi Konuşmaları Listesi**(Haziran – Aralık 2022)**

Doç. Dr. Fatih Gülşen, Medeniyetler Başkenti Anazarbos, 1 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Ali Altıkulaç, Hindistan'da Esaret: I. Dünya Savaşı ve Sonrasında Hindistan'daki Türk Esirler, 8 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Seyfi Özgüzel, Küreselleşen Dünyada Çok Kültürlülük: Evrensel Değerler İçinde Vatandaşlık Bilinci Farklılıklarla Yaşama Sanatı, 15 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Ali Doğaner, Çukurova Halk Kültüründe Konargöçerlik, 22 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Ali Hatalmış, Sahabilerin Türkleri Tanımları ve İlişkileri, 29 Haziran 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Konuşmacılar: ÇÜTAM Kültür Evi Katılımcıları (Ayşe Gökçe, Gülcan Akboz, İbrahim Akca, İsa Beçik, Özgül Atmaca, Ramazan Bayima, Sena Sibel Tolu, Turan Diler, Uğur Antekeli, Veysel Erdem Bozdoğanil, Volkan Tarık Çay) Adana'da İz Bırakan Portreler, 6 Temmuz 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Duygu Saban, Düziçi Köy Enstitüsünü Yeniden Kazanmak, 5 Ekim 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Evrim Ölçer, Anlatı Sanatları: Sözün İzinde Somut Olmayan Kültürel Miras, 12 Ekim 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Burak Nakıboğlu, 800 Yıllık Gelenek Ahilikten Bugünün İşletmecileri İçin Dersler, 19 Ekim 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Doç. Dr. Olcay Özkaya, Cumhuriyet Bilinci ve Cumhuriyetin Kazanımları, 26 Ekim 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Mimar Erol Doğan, Karatepe Aslantaş Unesco Yolunda: Sorun, Cevaplayalım, 2 Kasım 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Rervin Bilir, Cumhuriyet Döneminde Sporun Çağdaş Örgütlenmesi ve Atatürk, 9 Kasım 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Selçuk Çolak, Dijital Dünyada Teknoloji Girişimciliği, 16 Kasım 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Ulvi Can Ünlügenç, Çukurova Bölgesinin Deprem Üreten Aktif Faylarının Geometrisi, 23 Kasım 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Evrim Tekeli, İnsanların Biyolojik ve Kültürel Çeşitliliğine Etiyopya'dan Bir Bakış: Hamar Kabilesi, 30 Kasım 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Öğr. Üyesi Evrim Tekeli, İnsanların Biyolojik ve Kültürel Çeşitliliğine Etiyopya'dan Bir Bakış: Hamar Kabilesi, 30 Kasım 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Nilgün Çıplak Coşkun, Şamanizm Kaynaklı İnanç ve Ritüellerin Anadolu'daki İzleri, 07 Aralık 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Fuat Bozkurt, İran Kimliği ve Türkler, 14 Aralık 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Prof. Dr. Zerrin Söğüt, Adana'nın Yeşil Misafirleri, 21 Aralık 2022, Saat 15.30, Konuşma.

Dr. Selcen Çürük, Avustralya'da Türk Dili ve Kültürü, 28 Aralık 2022, Saat 15.30, Konuşma.

GÜLCAN AKBOZ***ALTAN ÖNCÜL***

Adana’da eğitim ve spor camiasında çok iyi tanınan bir isim. Yaklaşık 40 yılını eğitime adanmış. İyi birer insan ve meslek sahibi olmalarına katkı sağladığı öğrencilerini Türkiye’nin dört yanına yollamış ve yolladığı bu öğrencileriyle de gurur duyan bir öğretmen. Öğrencilerine ve çalıştığı okuldaki genç öğretmenlere nezaketiyle, olgunluğuyla örnek olan bir insan. 37 yıllık meslek yaşamımın 20 yılını “abi” dediğim Altan Bey’le aynı okulda çalışarak geçirdim. İyi bir öğretmen, iyi bir meslektaş, iyi bir ağabey ve iyi bir aile reisiydi Altan Öncül.

Altan Öncül, 5 Eylül 1950 yılında Adana’da doğdu. İlk ve ortaokulu Milli Mensucat’ta okudu. Tarihi Erkek Lisesi, ardından da Erzurum Atatürk Üniversitesi Fen Fakültesinden mezun oldu.

Okul yıllarında başta futbol olmak üzere voleybol, hentbol, atletizm ve kayak takımında yer aldı. Daha sonra Milli Mensucat, Erzurum Dağcılıkspor ve İskenderun Demirçelikspor’da forma giydi.

Altan Öncül, 39 yıl farklı okullarda Fizik öğretmenliği yaptı. Spora olan düşkünlüğü nedeniyle herkes Beden Eğitimi Öğretmeni sanırdı. Görev

* Edebiyat Öğretmeni. akbozgulcan@gmail.com

* 6 Temmuz 2022 tarihli “Adana’da İz Bırakan Portreler” başlıklı konferans bünyesinde yapılan konuşmanın metnidir.

yaptığı okullarda öğrencilere sporu sevdirdi ve öğrencilerin birçok bölge ile Türkiye genelinde derece almalarına katkısı oldu.

Dostları tarafından çok sevilen Altan Öncül, ayrıca uzun yıllar üst klasman futbol hakemi olarak Türkiye’de 3 büyüklerin maçını yönetti. Yurt dışında da Sadık Deda ile Avrupa Kupası maçlarında görev yaptı.

1977 yılında futbol hakem kursuna girdi. Aday hakemliğin ardından okul maçları ve amatör maçlarda, tüm lig maçlarında klasman hakemi olarak başarılı yönetimiyle dikkati çekti. İl Hakem Komitesi Başkanlığı görevinde bulundu.

Hakemliğe nasıl başladığını Bölge Gazetesi’nden Ramazan Şanıvar’a verdiği röportajda şöyle anlatmış:

“Mersin’de açılan kursa antrenörlük diye gittim. Hakemlik olduğunu öğrenince vazgeçmedim. Çünkü iyi antrenörün futbol oyun kurallarını da bilmesi gerekiyordu. Hakemliği çok benimsedim. Çünkü önümde Mustafa Barım (Çorçil), Orhan Demir, İlyas Ayan, Erol Oflaz, İsmail Şeker, Sırrı Doğan, Cengiz Kezer, Mahmut Çetiner, Hüsamettin Esin, Muzaffer Çam, Turgut Ogün gibi efsane hakemler vardı. Bunların büyük çoğunluğuyla maçlara çıktım.

Gerçeği söylemek gerekirse Adana’dan ilk FİFA Kokartlı hakem Ali Timur ile efsane hakem Orhan Demir, Türkiye genelinde ise Hilmi Ok’u model aldım. Özellikle FİFA Kokartlı rahmetli İlyas Ayan ile 3 büyüklerin maçına çıktım. Çocukluk, gençlik arkadaşım Fatih Terim’in ve 3 büyüklerin maçını yönettim. Mersin’de Ümit Milli takım ile İsrail arasında oynanan özel maçı yönettim. Takımın başında Fatih Terim vardı. Beni görünce mutlu oldu. Hemen hemen maçına çıkmadığım takım kalmadı. İlginç gelebilir Erman Toroğlu Ankaragücü’nde oynarken onun da maçını yönettim.

Yurt dışında Sadık Deda ile birlikte İtalya-Portekiz Avrupa Kupası maçını yönettik. Ayrıca, defalarca Türkiye Spor Yazarları Derneği’nin (TSYD) Adana, Mersin, Gaziantep, Hatay dörtlü turnuva maçlarını yönettim.”

Dostlarını iyi günde kötü günde hiç yalnız bırakmayan bu yüce gönüllü insan yardıma ihtiyacı olan tüm öğrencilerinin de yanındaydı, çoğu insan bilmesede ihtiyacı olan öğrencileri her konuda desteklediğini biliyorum. Hayata bakışı ve yaşam biçimi insana güven verir bu nedenle pek çok kere grup öncülüğü yaparak kız isteme merasimlerinde de yer almıştır.

İyi ki tanımışım ve birlikte çalışmışım dediğim Altan Öncül Şehit Temel Cingöz Anadolu Lisesinde meslek yaşamını sonlandırdı.

Fatih Terim ile birlikte bir dost düğününde.

İBRAHİM AKCA***KOZANOĞULLARI KISA TARİHİ***

Değerli konuklar sizlere Kozanoğulları'nın tarihi hakkında kısa bilgiler sunacağım.

Kozanoğulları, Anti Toroslar da denilen Kozan dağında, yaklaşık iki yüzyıl derebeylik süren, kimi zaman komşu derebeylerle, kimi zaman da devletle çelişkiye düşen, dahası savaştan bir oymaktır. Kozandağı, Çukurova'nın kuzeyini kapsayan adı gibi dağlık bir yöredir. Doğusu: Göksun, batısı: Yahyalı-Develi dağlarına, kuzeyi: Tufanbeyli yöresinin bir bölümünü alarak Zamantı Irmağına dayalıdır. Ormanlık da olan yörenin bütüne yakın yerleşikleri Varsaklardır. Çok dağlı, çok vadili oluşu nedeniyle, “kuz” denilen, güneş görmeyen gölgelik yerleri de çoktur. Yörede araştırmalar yapan folklorcu Ali Rıza Yalman, “kuz”un Farsça çoğul eki “an”la birleşerek “Kuzan” adını aldığı görüşüne Faruk Sümer hocamız da katılmaktadır. Kozan, şimdi bir ilçe merkezidir. 30 Aralık 1923 öncesindeki adı “Sis”ti.

Devlet arşivlerinde “Kozanoğulları” adı ancak 17. yüzyıl sonlarında görülüyor. Sultan İkinci Süleyman, 1690 Avusturya savaşında, yardım istediği oymaklar arasına Kozan oğullarını da katmıştır. Tarihçilerimizden Mükrimin Halil Yınanç Bey'in Kozanoğulları hakkında verdiği tarihî bilgiye göre: Kozanoğulları, Kozanlı isminde Afşar aşiretinde bir oymağın reisi olan bir

* Tarih Öğretmeni. ibnisinamtal@gmail.com

*6 Temmuz 2022 tarihli “Adana’da İz Bırakan Portreler” başlıklı konferans bünyesinde yapılan konuşmanın metnidir.

Han'dandır. Bu oymak ve bu aile Osmanlı Hanedanı'ndan daha evvel Karamanoğulları'nın maiyetinde bulunmuş ve kendi ismiyle anılan havalide hüküm sürmüştü. Osmanlı hanedanı Karaman hanedanını ortadan kaldırıncı Kozanoğulları bu yeni hanedana bağlanmış oldular. Tanzimat'a kadarki Osmanlı Hükümetleri zamanında, Kozanoğullarının idaresine karşı, padişahların hiçbir müdahalesi olmadı. Kozan dağlarındaki Varsak Aşiretleri Kozanoğullarının piyadeleri, Çukurova'daki Afşar ve Sırkıntılı Aşiretleri ise süvarileri idiler. Kozanoğulları, hakimiyet bölgeleri Niğde, Kayseri, Sivas'a kadar olan yerlere yakın olması nedeniyle zaman zaman çevre aşiretlerin de hedefi haline geldiler. 1805 tarihlerine doğru Orta Anadolu Derebeylerinin en büyüğü Çapanoğlu Süleyman Bey önceleri birlikte hareket ettiği Kozanoğulları'na karşı asker gönderdiyse de Kozanoğlu Yusuf Ağa tarafından perişan edildi. Çukurova'daki aşiretlerin isyanı ve kanun dışı uygulamalarının çoğalmasından dolayı Kozan, Maraş, Zeytin ve Cebelibereket (Gâvur dağı) aşiretlerinin itaat altına alınması için 1865'te Sultan Abdülaziz zamanında Fırka-i Islâhiyye ordusu teşkil edildi. Bu ordunun amacı âyanları merkezî idarenin kontrolü altına almak, aşiretleri yerleşik hayata sevk etmek, ekonomik iyileşme sağlamak ve bölgede bürokratik bir yönetim kurmaktır. Derviş Paşa'nın askeri amirliği, Cevdet Paşa'nın da mülki amirliğinde oluşturulan Fırka-i Islahiye Kozan'a gönderildi. Ahmet Bey ile Yusuf Bey ve diğer Kozanoğulları hanedanına mensup Halil Bey, Ali Bey ve Hüseyin Beyler derhal Fırka-i Islahiye karargâhına gelip itaatlerini bildirdiler. Ahmet Bey'e Kütahya mutasarrıflığı, diğer beylere de birer memurluk veya maaş verilerek her biri bir tarafa gönderildi. Kozan bir sancak kabul edilip Sis, Haçin (Saimbeyli), Fekke, Karsantı kazaları ona bağlandı ve Kozan sancak merkezi oldu. Bu bölünmeden yararlanarak yöreyi buyruğuna almak isteyen devlet, Çapanoğullarını ikinci kez Kozanoğulları üzerlerine saldırttı. Çapanoğulları, Tufanbeyli yakınlarındaki mücadelede yine yenildiler. Samur Ağa'nın ozanı Avşar kökenli Dadaloğlu, aşağıdaki dörtlüklerle olayı şiirleştirmiştir. Şiiri, ünlü halkbilimci Pertev Naili Boratav şu şekilde aktarmıştır:

Mağara suyunda kavga kuruldu.

Öttü tüfek davlumbazlar vuruldu

Duydum Bozoklu'nun beli kırıldı

Bin atlıya yamaç ünü beylerin

Kozanoğulları'nın o dönemde devlete isyan şeklindeki bu hareketlerinin temelinde bir terör düşüncesi değil, atalarından miras kalmış toprakları saklamayı namus borcu bilmeleri, bölgedeki aşiretler üzerindeki hakimiyet ve itibarlarını kaybetmeme niyetleri vardı. Bu asalet ve itibar düşüncesi asker veya adamlarının kendilerine sadakati de aynı itikat ve heyecandan kuvvet alıyordu.

Kültürel Durumları

Her yöreli gibi Kozandağlıların da kendine özgü kültürleri vardır. Varsağıları ile esprileri de ünlüdür. Bölgenin dağlık oluşu, avcılığa özendirdiğinden, atıcılıkları gelişmiştir. Kozanoğulları'nın öteki derebeylerinden bir ayrılığı da onlarda, oymak yöneticisine “bey” denirken, Kozanoğulları'nda “ağa” denilmektedir. Bey, torunlarla yeğenler için kullanılmaktadır. Buyruklarında çalışanlara “dutma-tutma” demektedirler.

“Kozandağı” kültüründe ezgiler, yalnız ağıtlarla sınırlı değildir. Oyundüğün türküleri de önemli bir yekûn tutar. 1926 yılında, Darülelhan müzisyenlerince notaya alınan ilk halk türküsü, “Kozanoğlu avdan gelir” türküsü olmuştur. 1936'da da Anadolu ezgilerini inceleyen Macar müzikoloğu Bela Bartok, Macar ezgileri ile Kozandağı ezgilerini benzer bulmaktadır.

Kozanlıların dil özellikleri büyük ölçüde Avşar Türkmenlerine de yakınlık gösteriyor. Onlar da Avşarlar gibi damat ya da güvey yerine “özne” derler. Pencerenin adı “taka” vadinin adı “kısık”tır.

Kozanlılarla Avşarların benzer taraflarından biri de her iki toplulukta da ağıt geleneğinin çok canlı oluşudur. Kozanoğlu ailesinin yaşadığı birçok hadiseyi ise Avşar Türkmenlerinin ünlü şairi Dadaloğlu'ndan öğreniyoruz. Dadaloğlu, Kozanoğlu ailesine oldukça yakınlık duymuş ve onların himayesinde kalmıştır.

Beni dinlediğiniz için sizlere teşekkür ederim. Bizlere bu fırsatı veren başta Deniz Abik hocamız olmak üzere ÇUTAM yönetimine de teşekkür eder, saygılar sunarım.

KAYNAKLAR

Yalman, A. R. (1977). *Cenupta Türkmen Oymakları*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kozanoğlu, A. M. (1983). *Kozanoğulları*. Bakış Müessesesi.

İSA BEÇİK***ÇÜTAM KÜLTÜR EVİ KONUŞMA NOTLARIM***

Serbest kürsü gibi düşümdüğüm için konu seçmedim.

Ben emekli polis memuru İsa Beçik. Mesleğimden dolayı insanların zor ve dar zamanlarıyla karşılaştım. Büyüklerimiz zorda, darda ve yolda kalanlara yardım edin derlerdi. Babamın da bir sözü vardı; “kızgın demir elle tutulmaz” derdi. İnsanlarımızın kızgın halinde zor ve dar zamanında iletişim kurmak zor oluyordu. Bir şeyler bilmem gerekiyordu. Bilme ihtiyacımı karşılamak için düzensiz olarak elime geçen gazete, dergi ve kitaplar okudum. Bu şekilde bilgilerimin de aklımın da karıştığını fark ettim. Kendime düzen vermek için her şeyden, böcekten dahi örnek almaya başladım.

Bir gün davetli olduğum bir sünnet düğününde; açılış sırasında sünnet olacak çocuğun org çalarak anne ve babasının dans etmesini sağladığını gördüm. Org çalan çocuğun minik parmaklarını izledim. Büro çalışanı olduğum için seri şekilde daktilo yazıyordum. Maksat hobi olsun. Eğitim alırsam org çalabileceğimi düşündüm. Arayışa girdim. Balıkesir Halk Eğitimi Merkezi TSM korosunda görüşme yaptıktan sonra bir ut aldım. Koro Şefi ocamızdan nota ve musiki dersleri, ut hocasından ut dersi aldım. TSM Korosundaki gençlerin teşvikiyle Üniversite seçme sınavlarına girdim ve sonuçta Sosyal Bilimler Ön Lisans Mezunu oldum. Ön lisans programı

* Emekli Polis Memuru.

*6 Temmuz 2022 tarihli “Adana’da İz Bırakan Portreler” başlıklı konferans bünyesinde yapılan konuşmanın metnidir.

bilgilerimi ipe dizilen boncuk gibi güzelleştirdi. Koroda gençlerin teşviki bana cesaret verdi ve böylece çok şey kazandım. 2004 yılında emekli olduğumda, Türkiye’de ilk kez yüksek dereceden emekli olan ilk on polis memurundan biri olduğumu öğrendim.

Emeklilikten sonra Türkiye genelinde faaliyet gösteren KYÇ TÜRKİYE PESYD Adana Şubesine üye oldum. Derneğin ilk genel kurul toplantısında yönetim kuruluna seçildim. Bu görevde 9 yıl kaldım. KYÇ dernek olduğu için Adana Büyükşehir Kent Konseyi Genel Kurul üyeliğine derneğimizden iki üye girmesi gerekiyordu. Dernek yönetimi tarafından birine ben seçildim. Faydalı olduğumu düşünüyorum. 2016 yılında sağlık nedeniyle yönetim kurulu görevimden ayrıldım.

Ademoğlunun yerleşik hayata geçtiği Adana şehir merkezinde ÇÜTAM Kültür Evi haftalık konuşmalarına katılarak konunun hocasından ve uzmanlarından aldığım bilgiler bende yeni bir ufuk açtı. Her konuşmacıdan mutlaka bir şeyler öğrendim. Bir dostum sordu; “konferansa katılınca para veriyorlar mı?” dedi. Her konferans en az beş kitap okumaya karşılıktır. 5 Kitap okumak için zaman önemlidir, hesabını yapabilirsiniz dedim. Yani, konferans veya konuşmaya, zamanı müsait katılımcı için kazançlıdır. ÇÜTAM Kültür Evinin güzel hizmetlerinden biri de sergide bulunan kullandığımız eşyalar hafızamı canlandırdı. Buradaki kitaplık ve kitaplığa bağışlanan kitaplardan başkaları da yararlanıyor. Ayrıca burada çekilen fotoğraf ve canlı yayın paylaşımı da önemli. Konuşmaya katılamayanların buradan izlediğini düşünüyorum. ÇÜTAM Kültür Evi güzel hizmetler yapmaktadır. Burada aldığım bilgiler bana cesaret vermiştir. İki dijital bir baskılı gazetede ve sosyal medya da tecrübelerimden rahatça bahsederek yazdım. Gençlere hep örnek olmaya çalıştım.

ÇÜTAM Kültür Evi Kısacıkzade Konağı hizmetlerinde emeği geçen yönetime, Deniz hocamıza ve ekibine teşekkür ediyor, başarılar diliyorum.

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

ÖZGÜL ATMACA***HAYRİYE EBE***

"Tüm muhteşem hikâyeler iki şekilde başlar: Ya bir insan bir yolculuğa çıkar ya da şehre bir yabancı gelir." der Tolstoy. Benim de hikâyem köyüme yabancı bir ebenin gelmesiyle başladı.

Hikâyem, 25 yıl öncesine dayanmakta. Ben Karataş'ın denize kıyısı olan şirin bir köyünde dünyaya geldim. İlkokulu doğduğum köyde tamamladım ancak bazı nedenlerden dolayı eğitim hayatıma devam edemedim. Okumayı çok istiyordum ve kendi kendime söz vermiştim, 40 yaşında olsam da okuyacağım demiştim. Kuzenlerimden, kardeşlerimden arkadaşlarımdan farklı olduğumu biliyordum içimde çok şey vardı, paylaşmak istiyordum. Herkesin hayatında bir kırılma noktası vardır, benim kırılma noktam 1997 yılında köyümüze bir ebenin gelmesiyle başlar, ebenin adı Hayriye.

Hayriye Ebe, aile planlaması ile ilgili bilgi vermek için köye gelmişti. Ev ev gezdikten sonra sıra bizim evdeydi. Hayriye Ebe, annemle aile planlaması hakkında bilgi paylaşımında bulunduktan sonra yarın için birkaç ev kaldığını ve köpeklerden çok korktuğunu bu nedenle yardımcı olup olmayacağımı sorunca ben de yardımcı olabileceğimi söyledim. Ertesi gün buluşmak üzere anlaştık ertesi gün de sağlık ocağı arabası Hayriye Ebe'yi

* Türkçe Öğretmeni. ozgulatmaca@suheylatokyay.com

* 6 Temmuz 2022 tarihli "Adana'da İz Bırakan Portreler" başlıklı konferans bünyesinde yapılan konuşmanın metnidir.

bizim evin önüne bıraktı, onu ben karşıladım ve birlikte yola çıktık yol boyunca hayattan, insandan, siyasetten konuşmaya başladık sonra Hayriye Ebe bana dönerek: Özgül bir haftadır köydeyim, girmedığım ev kalmadı, herkesle konuştum ama senin konuşman, kurduğun cümleler çok farklı. Sen lise mezunu musun? dedi. Ben de: Hayır, Hayriye abla ben ilkokul mezunuyum, dedim ama Hayriye abla bana inanmadı. Özgül, lütfen bana doğruyu söyle, dedi. Ben de ilkokul mezunu olduğumu söyledim. “Peki, okumak istemez misin?” dedi. Ben de 40 yaşında olsam da okuyacağıma dair kendi kendime söz verdiğimi söyledim. Özgül, dedi yakında ortaokul dışarıdan bitirme sınavları var. Bu sınav muhtemelen ağustos ayında olacak, katılmak ister misin?” dedi. Ben de tabii ki dedim o mutlulukla heyecanla kalbimin yerinden fırlayacağını sandım. Evinize gidince okul müdürünü arayalım gerekli evraklar ne ise hazırlarsın dedi. Hayriye abla, görüşmelerini bitirdikten sonra eve geldik. Yemek hazırlanıncaya kadar sınavın olacağı okulu arayalım dedi. Telefonun yanındaki sarı renkteki rehberden (herkesin evinde bulunan o sarı renkli rehber) parmaklarıyla tek tek isimlere bakıp okulun numarasını buldu ve Hayriye abla, okulu aradı ancak telefonu açan olmadı. Annem; ne oluyor, kimi arıyorsunuz diye sordu. Ben de durumu anlattım. Annem bu duruma karşı çıktı. Önceden okumadı şimdi de okumayacak, dedi. Olsun, kız okumak istiyor dedi, Hayriye abla. Hayriye abla okulu tekrar aradı ama yine ulaşamadı. Annem, babamı bahane ederek babası izin vermez, dedi. Ben de babamla konuşurum dedim. Hayriye abla, evraklarını hazırla ve gel okula kaydını yaptır dedi. Akşam babam gelince durumu anlattım. Annemin bütün itirazına karşın babam yap kaydını kızım, dedi. Hayriye abla, bana kapıyı aralamıştı babam ise kapımı ardına kadar açmıştı. Akşam olunca kendi kendime kayıt için gerekli olan evrakları hazırlamaya başladım. Ne götüreceğimi de bilmiyordum. İlkokul diploması, kimlik, fotoğraf vb. gerekir diye düşündüm. Sabah olunca da Karataş’a ortaokul müdürünün yanına gittim. Okul müdürü, evraklarımın eksik olduğunu kaymakamlıktan dilekçe getirmem gerektiğini ve sınav parasının da bankaya yatması gerektiğini söyledi.

Ben, 18-19 yaşlarındaydım ve ilk kez kaymakamlığa gidecektim. Heyecanlıydım ama içimde de büyük bir mutluluk vardı. Nihayetinde dilekçemi doldurdum, kaymakam imzaladı. Sıra bankaya gelmişti. Kayıt parasını da yatırdıktan sonra makbuz ve dilekçeyle birlikte tekrar okula gittim. Artık evraklarım tamdı. Sınavın ağustos ayında olacağını öğrendikten sonra köye döndüm. Çalışmam için elimde pek bir şey yoktu. Babam Adana’ya geldiğinde ondan istediğim dergi ve gazeteler dışında kardeşlerimden kalan kitaplardan da bir şeyler hazırlamaya ve lisede okuyan kuzenime gidip ortaokulda yazılılarda ne sorulur diye ondan bilgi almaya çalıştım.

Nihayetinde ağustos ayı geldi ve ben sınava girdim, ortaokul dışardan bitirme sınavını geçmiştim. Artık ilkokul mezunu değil ortaokul mezunuydum.

Ailem köyün önde gelen ailelerindendi, babam saygın biriydi. Ben de köy halkı tarafından bilinen ve merak edilen biriydim. Herkes tetikteydi benim

bunu başarmam kapı açacaktı. Arkamdan birçok kişinin geleceğini herkes biliyordu. Benim yolumu tıkamak içinde birçok yol denendi ama kimse bu yolda başarılı olamadı. Beni kim tutar artık duvarları teker teker yıkıyordum. Ortaokul sınavından sonra benim devam edeceğimi pek düşünmüyorlardı ama ben düşünüyordum. Bu arada Hayriye ablaya ulaşip açık liseye kaydımı yaptıracığımı söylemek istiyordum ancak ulaşamıyordum. Hayriye ablanın ben soyadını bilmiyordum adresini bilmiyordum, o benim için Hayriye abla, annem için ise Hayriye Hanım idi. Ev telefonunu bilmiyordum. Ona sağlık ocağını arayarak ulaşabiliyordum. Ebelerin odasını bağlatıp konuşabiliyordum. Hayriye ablanın eşi öğretmendi ve ikisinin de tayinleri çıkmıştı. Artık Karataş 'ta olmayacaklardı. Nihayetinde babama açık liseye kaydımı yapacağımı söyledim. “Nasıl yapacaksın kızım?” dedi. Ben “hallederim” dedim. Ben bir türlü Hayriye ablaya açık liseye kaydımı yaptırdığımı söyleyemedim. Nereye gittiklerini de bilmiyordum. Açık liseyi kredili sistem olduğu için iki buçuk yılda bitirdim. Lise bitince de yine aynı söylemler başlamıştı. Liseden sonra bırakır tamam demişlerdi ama yine söyledikleri olmamıştı. Ben üniversite sınavına hazırlanmaya başlamıştım günde on on iki saat ders çalışıyordum. Çok çalıştım, çok okudum, çok uğraştım. Nihayetinde üniversite sınavını kazanıp ilk tercihimle Eskişehir Osmangazi Üniversitesini kazanmıştım.

Sınavı kazanmam büyük yankı uyandırmıştı. Hikâyemi duyan herkes bana tebrik mesajı gönderiyordu. Bilmediğim numaralardan aramalar, mesajlar günlerce sürdü. Ailemin yanıma gelip Özgül'e selam söyleyin, onu tebrik ettiğimizi, yolu açık olsun dediğimizi söyleyin. Böyle güzel dilekler birkaç ay daha sürdü.

Ben, üniversitede çift anadal programından yararlanarak Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Tarih Bölümünü bitirdim. Üniversiteden bölüm dördüncüsü olarak mezun oldum. Aynı üniversitede yüksek lisansımı yaptım.

Kız kardeşimin anlattığına göre mezuniyet töreninde babam hıçkırığa ağlamış. Spor salonunda yapılan geçiş töreni ve kep atma merasiminde babam hep ağlamış. Bağırarak “kızım seninle gurur duyuyorum, seninle iftihar ediyorum yavrum” demiş. Babamın ağlayışına annem de ağlamış. Annem “bak başardı. Neden ağlıyorsun?” demiş babama. “Nasıl ağlamamayım? Bu yaşattığı gurura bak. Yoktan var etti kendini.” demiş babam.

Üniversite bitince Adana'ya geldim. Şu anda özel bir kurumda Türkçe Öğretmeni olarak görev yapmaktayım. Hedefim akademisyen olmaktı ancak yabancı dil sınavını geçemiyordum, belki bir gün o da olur.

Değerli katılımcılar, inanın anlattığım gibi kolay olmadı hiçbir şey. Ben, Deniz Hoca'ma da söylemişim. Anlatacağım konu çok farklı diye. Benimle ilgili bu durumu çok az kişi biliyordu artık sizler de biliyorsunuz.

Sözün özüne gelecek olursak insan yeter ki istesin yeter ki hayal kursun yeter ki kendine inansın istediği her şeyi gerçekleştirir. Ben ortaokul sınavlarına hazırlanırken yatağımın bulunduğu duvara başlangıç bir yazmıştım, açık liseye kaydımı yaptığımda da başlangıç iki yazmıştım sonra üniversite geldi.

Kendime inandım ve şunu söyledim hep: Ben, kötü bir şey yapmıyorum.

Öğrencilerim bana bazen sorar. “Öğretmenim, hangi Anadolu lisesini bitirdiniz, hangi fen lisesini bitirdiniz?” diye. Onlara biyografi okumalarını- ki ben çok okudum- hayal kurmalarını ve istediklerinin olması için de çok çaba sarf etmeleri gerektiğini söylerim hep. Yeter ki isteyelim.

Çocuklara bir şeyler öğretmeyi, onları şekillendirmeyi, yüreklerine dokunmayı seviyorum.

Doğduğum köye gittiğimde büyük bir saygıyla karşılanıyorum. Oradaki çocuklara örnek gösteriliyorum bazen anne babalar çocuklarını yanıma gönderir onlarla konuşmam için. Birçok kişiyi açık ilköğretim ve açık liseye kayıtlarını yaptırdım. Onlara kitaplar buldum. Onlarla konuştum.

Bazen arkadaşlar arasında konuşmalar olur. Liseden arkadaşım veya lisede edebiyat öğretmenim, ortaokuldaki Türkçe öğretmenim gibi söylemlerde içimde bir burukluk olur. Benim ne ortaokul ne de lise anılarım var. Ne bir öğretmenle ne de bir arkadaşımın ama olsun. Benim şimdi yüzlerce öğrenciyle anım var ve de mesleğimi çok seviyorum.

Bana büyük bir hayranlık duyuluyor. Yaptığım şeyin çok zor olduğu ve kimse tarafından yapılamayacağı benim televizyona gazetelere çıkmam gerektiğin söyleyenler bile var.

Ben ise benim yaptığının herkes tarafından yapılabileceğini söylüyorum.

Dediğim gibi yeter ki isteyelim...

Beni dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

SENA SİBEL TOLU***ADNAN YÜCEL ***

Adana’da iz bırakmış birçok yazar, şair ve bilim insanı vardır. Adnan Yücel’i anlatmak istememin sebebi, kısa ömrünün on beş yılını Adana’da geçirmesidir.

Adnan Yücel, 1953’de Elâzığ’da dünyaya geldi. 1975’te Diyarbakır Eğitim Enstitüsü, Türk dili ve edebiyatı bölümünü bitirdi. Elazığ’da Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yaptı. Ankara’da da Yenışehir Lisesi ve Cumhuriyet Liselerinde Türk dili ve edebiyatı öğretmenliği yaptı. Ankara Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi bölümünü bitirdi. Çağdaş Türk edebiyatı üzerine yüksek lisans yaptı. Adnan Yücel, toplumcu gerçekçi bir şairdir. Aşkın ve kavganın şairi olarak tanınır. Şiirleşmiş bir şairdir. 1974’te Yeni Adımlar dergisinde “*Ter Şiirleri*” adlı şiiri yayımlandı. Şairin ilk şiiri miydi? Bilinmez çünkü şiir, imge sanatıdır ve tutkudur. Genellikle şairler küçük yaşlardan itibaren şiir yazarlar. Bu nedenle Adnan Yücel’in küçük yaşlardan itibaren şiir yazdığını düşünüyorum. Şiirleri, Somut, Yeni Şiir ve Oluşum gibi dergilerde yayımlandı. 1979’da ilk şiir kitabı Kavgalara Sözlünen Sevda’yı yayımladı. 1987’de Adana’ya geldi. Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesinde Türk dili öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Adana’da on beş yıl yaşadı ve dokuz şiir kitabından beşi bu yıllarda yayımlandı. Şiirlerinde aşkı ve kavgayı

* Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Mezunlu.
senasibeltolu01@gmail.com

*6 Temmuz 2022 tarihli “Adana’da İz Bırakan Portreler” başlıklı konferans bünyesinde yapılan konuşmanın metnidir.

anlattı. Adnan Yücel, Çukurova'nın insanını, toprağını ve suyunu *Çukurova Çeşitlemesi*'nde anlattı:

“Her özlemi yağmurla başlatan bu yerde
Kuş ağzında uçan bir şarkıdır mevsimler
Ey imge pınarı dokun bu yerlere
İşte yağmur öncesi gökte pamuk tarlaları
Yerde bulutlar küme küme gezinirler
Dokun ki dile gelsin
Bir nehrin sesine denk çoğalan renkler
Dokun ki bir yılı çoktan geçti

Koynumda Toros kokuyor artık sevgiler.” (Yücel, 2012: 1)

Adnan Yücel'in şiir kitapları; *Kavgalara Sözlener Seveda, Soframda Kaval Sesi, Bir Özlem Bir Türkü, Acıya Kurşun İşlemez, Yeryüzü Aşkın Yüzü Oluncaya Dek, Rüzgarla Bir, Ateşin ve Güneşin Çocukları, Çukurova Çeşitlemesi, Sular Tanıktır Aşkımıza...* Şairin birçok şiiri artı sanatçılar ve müzik grupları tarafından bestelenmiştir. *Karacaoğlan* üzerine bir çalışma yapmış ve kitap olarak yayımlamıştır.

Adnan Yücel'in en dikkat çeken eserlerinden birisi *Yeryüzü Aşkın Yüzü Oluncaya Dek*'tir çünkü şiiri unutulmaz olmuştur. Şiiri unutulmaz yapan imgeleri, sözleri ve tabii ki sınıf mücadelesine ve toplumsal meselelere değinmesiydi. Adnan Yücel, 1996'da Rotterdam'da düzenlenen Edebiyat ve Şiir Festivali'ne Türkiye'yi temsilen katıldı. On şiiri Hollandaca'ya çevrildi.

Adnan Yücel, 24 Temmuz 2002'de Çukurova Üniversitesi, Balcalı Hastanesinde akciğer kanseri tedavisi görürken vefat etti. Adnan Yücel, vefatından önce “Üç ay ömür biçtiler, bir yılı devirdim.” demiştir.

Şairin ölüm yıl dönümü yaklaşırken onu şiirle, saygıyla ve sevgiyle anıyorum. Sözlerimi şairin şiirinden bir parçayla tamamlamak istiyorum:

“Aşksız ve paramparçaydı yaşam
Bir inancın yüceliğinde buldum seni
Bir kavganın güzelliğinde sevdim
Bitmedi sürüyor o kavga ve sürecek
Yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek” (Yücel, 1998: 1)

KAYNAKLAR

Yücel, A. (2000). *Yeryüzü aşkın yüzü oluncaya dek*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

İnternet Kaynakları

[https://www.biyografya.com/biyografi/7686#:~:text=%C5%9Eair%20\(D.%2027%20Mart%201953,tezi%20ile%20\(1980\)%20yapt%C4%B1.](https://www.biyografya.com/biyografi/7686#:~:text=%C5%9Eair%20(D.%2027%20Mart%201953,tezi%20ile%20(1980)%20yapt%C4%B1.)

(Erişim Tarihi: 06.07.2022).

DUYGU SABAN***DÜZİÇİ KÖY ENSTİTÜSÜNÜ YENİDEN
KAZANMAK***

Düziçi, daha önce Adana'ya bağlı bir ilçe iken bugün Osmaniye ilinin bir ilçesidir ve verimli Çukurova Ovası'nın kuzey-doğu ucunda yer alır. Şehrin doğu kısmı Düldül, Dumanlı ve Tırtıl adı verilen dağlarla çevrilidir ve bu dağların yamacında, verimli düzlükler batıya doğru uzanmaktadır. Düziçi Köy Enstitüsü, bir tepenin üstünde üç konağın restorasyonu ile Seyhan-Bahçe-Haruniye Köy Eğiticileri Kursu olarak kurulmuş, restorasyonu kısa bir sürede tamamlanan yapı 1940 yılında 24 öğrenci ile eğitime başlamıştır. Açılışının üçüncü yılından sonra kampüs alanının yetersiz kalması nedeniyle enstitünün yeni bir alana taşınması gerektiğinden, Recai Akçay'ın açılan yarışmayı kazanması sonucunda Düziçi Köy Enstitüsünün yeni kampüsü tasarlanmıştır. Enstitünün arazisi daha sonra 1944 yılında eğitim amacıyla 1.485.000 metrekarelik bir tarım arazisinin kamulaştırılmasıyla genişletilmiştir.

*Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü. duygufazilet@gmail.com

*Konuşma Tarihi: 05 Ekim 2022. (Söz konusu yazı ortak bir çalışmaya aittir. Çalışmaya mensup diğer isimler: Erol Doğan, Rukiye Tüter, Reyhan M. Delibaş, Hülya Yüceer.)

Şekil 1. Düziçi Köy Enstitüsü Yerleşkesi

Düziçi Köy Enstitüsü yerleşkesi batıdan doğuya doğru yaklaşık 20 metrelik eğime sahip bir arazide konumlandırılmış, yapılar kullanım amaçlarına göre yerleştirilmiştir. Doğu-batı yönünde bir aks üzerine yerleşen yapılar kuzeyde lojmanlar (26 adet), çok amaçlı salon, üç adet derslik, hamam, öğretmen lokali ve revir, güneyde ise yatakhaneler (üç adet), atölyeler (üç adet), sinema salonu ve tatbikat okulu olarak planlanmıştır (Şekil 1).

a-Derslik		b-Çok Amaçlı Salon	
Fotoğraf	Görünüş	Fotoğraf	Görünüş
			
Zemin Kat Planı	1. Kat Planı	Zemin Kat Planı	

c-Lojman (60 m2)		d-Tatbikat İlkokulu	
Fotoğraf	Fotoğraf	Fotoğraf	Görünüş
Zemin Kat Planı	Görünüş	Zemin Kat Planı	1. Kat Planı
e-Sinema Salonu		f-Revir	
Fotoğraf	Görünüş	Fotoğraf	Görünüş
Zemin Kat Planı	İç Mekan	Zemin Kat Planı	Detay

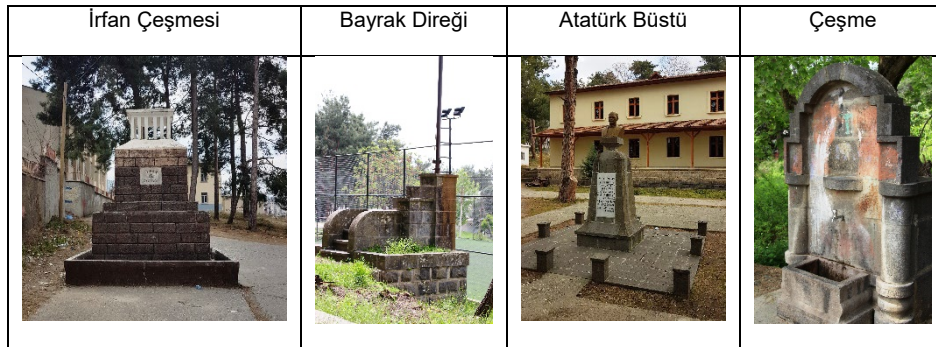
Şekil 2. Düziçi Köy Enstitüsündeki binaların bir kısmının mevcut durumları

Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından FBA-2017-8802 numaralı proje ile desteklenen ve 2017 ile 2018 yıllarında Çukurova Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü programında olan MİM 314 Rölöve-Restorasyon dersini alan öğrencilerle birlikte yürütülen alan çalışmasında yerleşkedeki tüm binalar belgelenmiş ve ölçekli çizimleri

hazırlanmıştır. Köy Enstitüsü mezunu Sayın Mehmet Mülayim ile yapılan görüşme sonucunda yapıların farklı zamanlarda inşa edildiği, derslikler, lojmanlar, atölyeler, çok amaçlı salon, revir, havuz, lojman, tatbikat okulu, bir yatakhane ve hamam binalarının 1954 yılında Köy Enstitülerinin İlk Öğretmen Okulları ile birleştirilmesine kadar oluşturulduğu anlaşılmış, bu bilgiler aynı zamanda eski tarihli haritaların incelenmesiyle doğrulanmıştır.

Düziçi Köy Enstitüsü yerleşkesi halen eğitim amacıyla kullanılmakta olsa da, yerleşke bütününde Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, Tatbikat İlköğretim Okulu ile kreşin bulunması ve bu okulların farklı yaş gruplarındaki öğrencilere hizmet ediyor olması ortak alan kullanımı konusunda problem yaratmaktadır. Anadolu Lisesi 1970li yıllarda, Fen Lisesi ise 1980li yıllarda inşa edilmiş olan yapılarda hizmet vermektedir. Köy Enstitüsü için öğrenciler tarafından inşa edilmiş olan derslik binalarından ikisi harap durumda ve kullanım dışı iken (Şekil 2a) birisi Enstitü müzesi olarak ziyaretçileri ağırlamakta, çok amaçlı salon depo olarak kullanılmakta (Şekil 2b), atölyeler okulların farklı ihtiyaçları için müzik odası, toplantı odası gibi fonksiyonlara hizmet etmektedir. Köy Enstitüsü yerleşkesinden günümüze ulaşan ve halen özgün fonksiyonuyla kullanılmakta olan yapılar ise lojmanlar (Şekil 2c) ve Tatbikat İlkokulu'dur (Şekil 2d). 1970'li yıllarda, dönemin Öğretmen Lisesi öğrencileri tarafından Sinema Salonu olarak inşa edilmiş olan bina ise mevcut durumda toplantı-tiyatro salonu olarak hizmet vermektedir.

Yerleşke içerisinde aynı zamanda İrfan Çeşmesi, Bayrak Direği, Atatürk büstü ve bir diğer çeşme olmak üzere özgün niteliğe sahip anıtlar da yer almaktadır (Şekil 3). Bu anıtlar hem mekânları tanımlamakta, hem de özgün tasarımlarıyla yerleşkeye kimlik kazandırmaktadır.

Şekil 3. Düziçi Köy Enstitüsü yerleşkesindeki anıtlar

2018 yılının Nisan ayında yerleşkeyi kullanan dört eğitim kurumunun yöneticileri, İlçe Milli Eğitim Müdürü, mezunlar, öğrenciler, Köy Enstitüleri konusunda çalışma yapmış olan akademisyenler ve yerel halkın katılımıyla, yerleşkenin yeniden değerlendirilmesine odaklanan bir çalıştay

düzenlenmiştir. Çalıştay kapsamında Antalya/Aksu, Isparta/Gönen, Malatya/Akçadağ, Erzurum/Pulur ve Adana/Düziçi Köy Enstitülerinin mimari mirasının mevcut durumları sunulmuş, Düziçi Köy Enstitüsü hakkında akademisyenler bilgi vermiş ve Enstitü mezunları hatıralarını paylaşmıştır. Çalıştayan son oturumunda bir forum düzenlenmiş ve “Düziçi Köy Enstitüsü yerleşkesi nasıl değerlendirilebilir?” sorusu ve yerleşkenin geleceği konusunda katılımcıların görüşleri alınmıştır.

Yerleşkenin kırsal kalkınma amacıyla nasıl kullanılabileceği sorusuna çalıştay katılımcıları tarafından geliştirilen öneriler iki grupta özetlenebilir. Köy Enstitüsü ve daha sonra kurulan Öğretmen Okulu mezunları kampüsün bir bütün olarak korunması, boş alanlara yeni yapılar inşa edilmemesi ve yerleşkenin yakın çevresine yüksek katlı yapılar inşa edilerek ya da yerleşke içerisinden yol açılarak özgün niteliğinin bozulmaması yönünde öneriler geliştirmişken; genç katılımcılar mevcut tescilli binaların yerel halkın bir araya gelebileceği ve yerel kültürün desteklenebileceği kullanımlarla sürekliliklerinin sağlanması üzerinde durmuştur. Her iki öneri de yerleşkenin bir bütün olarak korunması, boş alanlara yeni yapıların yapılmasından ziyade alanın boşlukları ile birlikte kalkınmasına hizmet ettiği Düziçi’ne, bağlı bulunduğu ile ve bölgeye, hatta ülkemize ekonomik kalkınma amacıyla yeniden kazandırılması yönünde olmuştur.

Düziçi Köy Enstitüsü bünyesinde inşa edilmiş ve bir kısmı kültürel miras olarak tescil edilmiş olan yapıların bulunduğu yerleşke, eğitim amaçlı olarak kullanılan diğer on üç yerleşkede olduğu gibi Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı birden fazla okula ev sahipliği yapmaktadır. Ancak, gerçekleştirilen alan çalışmasında her okulun kendine ait sınırlar içerisinde hizmet verdiği, yerleşke içinde bulunan tescilli kültür varlıklarından lojmanların bir kısmının, eski revir binasının (kreş), Tatbikat Okulu’nun ve sinema binasının dışındakilerin atıl durumda oldukları, açık alanlarda düzenleme olmadığı ve öğrenciler açısından tehlike oluşturacak şekilde bakımsız oldukları tespit edilmiştir.

Cumhuriyet Döneminin kırsal kalkınmayı yerinde eğitim ve üretim sağlayarak gerçekleştirmeyi hedefleyen Köy Enstitüleri projesinden günümüze ulaşan önemli bir örnek olan Düziçi Köy Enstitüsü yerleşkesinin kültürel miras niteliği taşıyan yapılarıyla birlikte yeniden değerlendirilmesi ve kazanılması için yerel halkın geliştirdiği öneriler doğrultusunda stratejiler geliştirilmesi önemlidir. Çukurova Üniversitesi tarafından desteklenen proje kapsamında hazırlanan rapor 2019 yılında Düziçi Fen Lisesi Müdürü Sayın İsmail Gökçeli’nin desteğiyle Osmaniye İl Milli Eğitim Müdürü Sayın Aydın Albak ile paylaşılmış, alanda yeni binaların inşa edilmesinin önlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. 2020 yılında ise Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Rektörü Sayın Prof. Dr. Turgay Uzun ve Osmaniye Valisi Sayın Dr. Erdinç Yılmaz ile Düziçi Köy Enstitüsü yerleşkesindeki binaların korunarak kullanıma açılması yönünde görüşmeler yapılmış ve Sayın Vali Dr. Erdinç Yılmaz’ın talimatıyla harap durumdaki iki derslik binası ve çok amaçlı salonun rölöve-restitüsyon ve

restorasyon projeleri hazırlanmıştır. Koruma Kurulu tarafından onaylanmış olan projelerin en kısa zamanda uygulanması ve Düziçi Köy Enstitüsü'nün özgün halinde olduğu gibi bir bütün olarak Düziçi'ne yeniden kazandırılması ümit edilmektedir.

FUAT BOZKURT***İRAN KİMLİĞİ VE TÜRKÇE***

Jeopolitik İran coğrafyası, günümüzdeki İran sınırlarının ötesinde, çok geniş bir alanı kapsar. Anadolu yaylalarının bittiği yerde başlar, Horasan, Afganistan'ı içine alarak ve Hindistan'a dayanan alandır. Horasan ise günümüzdeki İran eyaletinden çok daha geniş bölgeyi içine alır. Günümüzdeki Türkmenistan'ın tümünü ve Özbekistan'ı kapsar.

İran'da Türkler

İşte Türk dilinin yayılım alanı bu uzam içindedir. Türkçe ve Türk kimliği Anadolu'dan önce İran coğrafyasında yer alır. Böylesine bir olgu içinde İran'ı Türkçeden ve Türklükten koparmak olanaksızdır. Türkçe ve Türk kimliği her dönemde İran'da vardır ve bir anlamda İran'la yarış içindedir.

İran Coğrafyasında Türkçe ve Türklük Horasanla başlar. Güneş Ülkesi anlamına gelen bu bölge günümüzde İran'da bir eyalet adıdır. Geçmişte çok geniş alanları kapsar başkenti günümüzde Afganistan sınırları içinde bulunan Herat kentidir. Horasan, Anadolu'nun eşğidir. Türk kimlik söylencesinin temelidir. Söylencesel tarihimiz Horasan'a değin uzanır. Onun öncesi, Ahmet Yesevi kitabı bilgidir. Horasan Nişabur, Merv, Belh şehirleri ile Anadolu aydınlanmasının pınarlarıdır. Hacı Bektaş Nişabur, Mevlana Belh'ten gelir.

*Prof. Dr. – Emekli

*Konuşma Tarihi: 14 Aralık 2022

Öncüler**Selçuklar****Akkoyunlu ve Kara Koyunlular****Safeviler:**

(Şah İsmail (1501-1524), Şah Tahmabs (1524-1576), 2. Şah İsmail (1576-1578), Muhammed Hudavend (1577), 1. Şah Abbas (1578-1629), Şah Mirza (1629-1642), 2. Şah Abbas (1642-1666), Şah Süleyman (1666-1694), Hüseyin Sultan Hüseyin (1694-1722), 2. Şah Tahmabs (1729-1732), 3. Şah Abbas (1732-1736)

Afşarlar: Nadir Şah (1737-1747), Adil Şah (1747-1748), İbrahim Şah (1748-1749),

Zend : 1749-1791**Kaçarlar : 1794-1926****Pehlevi : 1926-1979.****Kimlikle Koşut Dil****İran Coğrafyasında Türkler**

Selçuklu İran'a girer ama devlet dili Farsça olur. Devletin yönetimi de Farsların elindedir. Ünlü vezir Nizamül Mülk devletin başındadır. Türkler geniş coğrafyaya yayılırlar. Günümüze dek uzanan coğrafya şöyle bir renkli görüntü sunar:

Öncelikle dört Oğuz lehçesi İran'da etkindir :

1. Horasan'da Türkiye Türkçesine yakın bir Türkçe konuşulur. Bunun Türkiye Türkçesinden ayrılan yazı Eski Türkçenin uzun ünlülerini korumasıdır.
2. Günümüz Türkmenistan'ında ve İran'ın Hazar kıyılarında Türkmençe egemendir. Türkmençe Oğuz dilleri içinde uzun ünlüleri koruyan bir lehçe olarak ünlüdür. İlke Alyev, Böriyef'in sözlüğünde bu uzun ünlüler gösterilir. Günümüzde tümüyle bu konu aydınlanır.
3. Azerbaycan'da Batı kolu olarak Azerice yer alır. İran içinde en kalabalık Türk kolunun konuştuğu Türkçedir. Türkiye Türkçesinde kimi ses özellikleri ve sözcüklerdeki anlam değişikliği ile ayrılır.
4. Afşarca, İran'ın doğusunda ve Afganistan'da kimi dar alanlara serpiştirilmiş olarak konuşulur. Oğuzcanın Batı kolundan bir Türkçe ağızı olarak değerlendirilebilir. Yıllar önce Kabil'de konuşulan Afşarca'dan örnekler yayınlamıştık.
5. Doğu bölgelerde Kaşkay Türkleri yaşar. Bunlar da Oğuz kolundandır.

6. Tahran'ın güneylerine düşen Kum ve Save yöresinde Halaç Türkleri yayaşar. Hallaçça Türkçenin eskicil özelliklerini koruyan bir dil olarak Türkoloji dünyasında önemlidir. Doerfer'in Göttingen Türkoloji bölümünün çalışmaları ile gün yüzüne çıkarılmıştır.

İran Coğrafyası'nın Hint sınırında başladığını söyledik. Bu tanıma göre günümüzdeki Afganistan sınırları içinde konuşulan Türkçe kollarını da İran coğrafyası içinde incelemek gerekir.

Afganistan'da en kalabalık Türkçe kolu Özbekçedir. Özbekler kuzey Afganistan toprakları içinde yer alan Türkistan bölgesinde konuşulur. Afgan halkının önemli bir bölümünü Özbekler oluşturur. Resmi sayılara göre Afganistan halkının yüzde onunu oluştururlar. Bölgenin başkenti Mezar-ı Şerif kentidir. Kunduz, Meymemne, Andhoy önemli Özbek yerleşim alanlarıdır. Bölgede bozulmamış, duru bir Özbekçe konuşulur.

Türkistan adı verilen bu alanda çok sayıda Kazak, Karakalpak bulunur. Bunlar 1917 Rus devriminden sonra gelip yerleşmişlerdi. Türkçenin Kuzey koluna ait bu lehçeler, Özbekçe'den kesin çizgilerle ayrılırlar.

Vakan koridorunda yaşayan Kırgızlar 1980 sonrası topluca Türkiye'ye göç etmişler, Van yöresine yerleştirilmişlerdir.

İran'dan Hindistan'a

Türkçe ve Türklük İran Coğrafyası'nı da aşar. Onuncu yüzyılın sonlarına doğru, Gazneli Sebüktekin Hint yolunu Türk hanedanlara açar. Oğlu Gazneli Mahmut, 1000 ile 1026 yılları arasında on yedi akınla Hint topraklarına yerleşir. O günden tam 1875 tarihine Hint tarihi hemen hemen bir Türk devletleri tairihidir. Bazen tek bir devlet -Gaznelilerde ve Babürlerde olduğu gibi- ülkeyi baştan başa denecek ölçüde egemenlikleri altına alırlar. Bu iki hanedan arasında, egemenlik parçalanması olursa da Türk hanedanının Hint yarımadasında egemen olmadığı bir dönem bulunmaz. Bir kumandan veya bir bey, herhangi bir hanedanın zaafını kollayarak isyan eder, yeni bir saltanat kurar, ülke büyür, gelişir, sonra yeni başka bir Türk beyliğine yerini bırakır.

On altıncı yüzyıl başlarında Timur soyundan Babur'un kurduğu İmparatorluk on dokuzuncu yüzyılın ortalarına değin yaşar. Bu İmparatorluğun Türklüğü su götürmez. Ama nedense Batılılar Moğol adını vermek adet olur.

Bunca alan fethedilip, bunca devlet kurulurken, Türkçe ve Türklük görmezden gelinmesine ne demeli? Görmezden gelmek ne söz aşağılanıp özüne karşı çıkılmasını nasıl açıklamalı?

İran'da *Türkü har*, Osmanlıda *kaba Türk*, Hindistanda üç kuşak sonra sarayda konuşulmayan bir devlet dili.

Nereden geliyor bu eziklik, bu özünden uzaklaşmak; anlamak olası değil. Gazneliler döneminden çarpıcı bir örnek vardır.

Tarihte İran

İran köklü bir devlet geleneğine dayanır. Dara'nın İ.Ö. 600 yılında Persepolis kentini başkent yapıp abad etmesi ile Pers devleti görkemli bir

başlangıç yapar. Böylece İran devlet geleneği 2500 yıllık bir geçmişe dayanır. Büyük İskender, MÖ. 330'da Persepolis'i yağmalayınca dağın başkent kalır. Şiraz yakınlarında bulunan Persepolis'in günümüze yıkıntıları kalır.

İslamın doğuş ve yayılış yıllarında Sasani İmparatorluğu eski Pers İmparatorluğu geleneğini sürdüren bin yıllık geçmişi olan, dünyanın ikinci büyük gücü konumunda bir devlettir. Mezopotamya'dan Hindistan'a dek uzanan geniş topraklara egemen, Pers Hükümdarlarının zenginliği dillere destandır. Devletin başkenti eski Babil, şimdiki Bağdat'ın bulunduğu yere kurulmuştur.

Dönemin egemenlik yarışı Bizansla Pers arasındadır. Bu iki devlet ayını zamanda iki karşı dinin temsilcisidir. Bizans Hıristiyan'dır, İran ise, Zerdüşt'ün kurduğu Mazdeizme inanır. Sasani hanedanının ve halkının resmi dini Zerdüştlük İran'ın ulusal dinidir⁷. Pers -Bizans. İmparatorlukları arasındaki çekişme doğudan gelen değerli malların ulaşım damarı İpek ve Baharat yollarını kimin elinde tutacağı sorununda düğümlenir. Bu malların ulaşımını kuzeyde Türkler, güneyde Araplar tekelleri altında tutar. 642 yılında Araplar Nihavend Savaşında Persleri yenip imparatorluğa son verirler. Persler yenilmişler, ama yıkılmamışlardır. Köklü bir devlet geleneği, güçlü bir inanç dizgesi ve görkemli bir mitoloji ile Perslik bilinci ayakta. Bu kültürün üzerine İslam yerleşmeye çalışırken, doğal bir evrim yaşanır ve İslam bu ülkede ayrı bir görüntüye bürünür. Zerdüştlük, Ateşetaparlık, İslamlık ve Doğu gizemi birbirine karışarak, bulanık yoğun bir kültür tortusu olarak Şiilik biçimine dönüşür.

“Bu karışım içinde İran, gerek Fars, gerek Türk İran'ın bu feodal aileleri, aynı zamanda hem en yüksek devlet adamlarının, hem de en aydın en görgülü şahsiyetlerin fideğidir. Zira bu ailelerin çocukları, hemen umumiyetle Avrupa'da, Amerika'da tahsil ve tebiye görürler. Memleketlerine her biri bir ihtisas sahibi olarak ve iki üç yabancı dil konuşarak dönerler. Döner dönmez de yurtlarını hiç yadırgamazlar. Hatta köylerindeki işlerinin başına geçip bir köy hayatı sürmeyi Tahran'ın kozmopolit âleminde dolaşıp eğlenmeye tercih ederler. Bunlar arasında kimi diplomatik vazifelerle, kimi ticaret maksadıyla uzun yıllar Avrupa veya Amerika'da ömür sürenler, evlenip yerleşenler vardır ki, koyu Farslıklarından bir zerreyi kaybetmek şöyle dursun, yabancı karılarından, yabancı diyarlarda doğup yetişmiş çocuklarını dahi günün birinde, İran'a tam bir İranlı olarak getirirler⁸.

Farsların derin ve köklü bir milliyet duygusu burada yatar. Farsın bilinçaltına sızıp birikmiş binlerce yıllık bir uygarlık, Asya uygarlığı Şiilik görüntüsü altında ortaya çıkmıştır. Bu bireşimde Şiiliğin İslam tarihinde ne gibi bir anlam taşıdığı ve ne gibi etkilerin ürünü olduğu önemini yitirmiştir. Fars kimliği ya da İranlılık bilinci, bu karmaşık bulmacayı, bilme ve çözme ile

⁷Zekeriye Kitapçı: Türkistan'da İslamiyet ve Türkler, Konya 1988, s. 59.

⁸Yakup Kadri Karaosmanoğlu: Zoraki Diplomat, İstanbul 2012, s. 316-317

anlaşılır. Fars ruhu bu tortudur. Farsları Türklerden ve Arap dünyasından ayıran köklü ruh ve kültür farkı burada yatar. Bu nedenle Fars, millidir ama milliyetçi değildir.⁹

Fars kimliği bir anlamda İran coğrafyasının kimliğidir ve bu kimlik Şiilikte kristalleşir. Şiilik, İran coğrafyasının yarattığı, değişik kökenlerden halkları da içine alan görkemli bir karışımında Fars kimliğine dönüşmüştür. İslam coğrafyasında hiçbir ülkede Şiilik dışında ulusal mezhepten söz edilemez. Bunun jeopolitik nedenleri vardır.

Bu kimlikte otoriteye tapınç düzeyinde bağlılık vardır. İki bin beş yüz yıldan beri İranlılar Krallarının Tanrı tarafından verilmiş haklarına inandırılır. Yüzyıllara ulaşan geleneklere göre Kral toplum hiyerarşisinin tepesindedir ve aldığı kararlardan dolayı halkına karşı hesap vermeye zorunlu değildir. O'na körü körüne itaat edilir. Eski çağların büyük kralları Dara'lar, Keyhüsrevler rol örnekleridir. Kökeni Türk, Fars olsun değişmez, ona itaat edilir. Rıza Şah da, İmam Humeyni de İran devlet geleneğinin bir devamıdır.

Yeni İran

Pehlevi hanedanının kurucusu Rıza, Mazenderan'ın Hazar bölgesinde 1876'da doğar. Çocukken asker olan babasının ölümü üzerine annesi ile Tahran'a gelir. 15 Yaşındayken dayısının özendirmesi ile Kazak tugayı ileri karakoluna baş vurur. İran Kazak Alayı, Nareddin Şah'ın Petersburg ziyareti sırasında Rus Kazaklarından etkilenmesi sonrası kurulmuş bir özel askeri birliktir. Askerleri çoğunluk Rus subayları eğitir. Rıza boyu 185'in üzerinde geniş omuzlu, gösterişli bir askerdir. Burada sıkı bir asker olarak yetişir. 1921 yılında İngilizler İran'da kendi işlerine engel olmayacak bir başbakan arayışına girerler. Bunun için uysal bir gazeteci Seyit Ziya Tabatabay'ı uygun bulurlar. Kazak alay subayı Rıza'nın desteği ile Seyit Ziya'yı başbakanlığa getirilirse de üç ay sonra Rıza onu bir kıyıya iterek başbakanlığa geçer. Nüfusunu pekiştiren Rıza'yı başbakan olmak tatmin etmez. Gözü Kacar hanedanının üzerindedir. 1923 yılı sonunda budala ve obez Şah Ahmet'i Avrupa'ya yolculuğa çıkmaya zorlar. Herkes bu yolculuğun dönüşü olmayan yolculuk olduğunu anlar. Böylece 132 yıllık Kacar hanedanının sonu olur. İran bir yol ayrımında kalır. Nasıl bir yönetim seçecektir? Mollalar cumhuriyetten korkarlar ve meclisteki görüşmeleri protesto etmek üzere 20 bin kızgın inançlı insanı sokağa dökerler. Bunun üzerine cumhuriyetten vazgeçilir. İran Meclisi dört olumsuz oya karşı 132 oyla Kacar hardanını kaldırıp Tavuskuşu tahta Rıza'yı oturtmaya karar verir. Dört muhaliften biri İsviçre'de hukuk eğitimi gören Muhammed Musaddık'ın oyudur. "Tek adama bu kadar güç vermenin Bu oylama Rıza'yı 1926'da Gülistan sarayında taç giyme törenine taşır. İran'ı Zanzibar'dan bile daha ileri götüreceğini söyler. Daha sonra Rıza Pehlevi döneminde başbakanlık yapacak adamın öngörüşleridir. Dedikleri bir bir çıkacaktır. CIA Rıza Şahı tahta yerleştirdikten sonra 18 yıl içinde demokratik hakların tümü

⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu: a. g. k, 317.

kısıtlanır. CIA'nın desteğiyle dünyanın en etkin istahbarat kurmlarından SAVAK yaratılır. Petrol gelirlerinden akan para ile beslenen saray ve eşraf sınıfı oluşur.

1971'de Persepolis'te İran İmparatorluğunun 2500. yılı 100 milyon dolarlık bir harcama ile kutlanır. Kendi sözü ile “Dünyanın o güne kardar gördüğü en görkemli kutlama” yapar.

İtalyan gazeteci Oraina Fallaci: Çok tehlikeli bir megalomanyak, çünkü eskinin en kötü yanları ile, yeninin en kötü yanlarını birleştiriyor. Kayıp imparatorluğu yeniden kurmak için Allah tarafında gönderilmiş Darius ve Küros'un reenkarnasyonu olduğu gibi ahmakça düşüncelere sahip” diye değerlendirir.

1979'da Tavus Taht'tan tepetaklak yuvarlanacak Muhammed Rıza bu durumdadır.

Türkün Konumu

Türk aydınları kitlelerin cehaletinden büyük acı çekerler. Fakat Türk aydını, halkın ayağına gitme yeteneğinden yoksundur. Çoğu, köylere gidip yaşamına ve kültürüne başkalarını ortak etmeye razı olamaz. Eğitim görmüş Türkler köy adını işitince ürpeririler. Eğitim görmüş Türkler, köy adını işitince, ürpeririler. Seçkin Türk aydınları, bir misyoner gibi köylünün ayağına bilgi götürmek yeteneğinden yoksundur. Rahat evlerinde oturup köylüleri eğitmek, gerektiği üzerine fetvalar veren aşırı solcular bile, onların arasında karışmakta isteksizdir¹⁰.

Bir dönemde büyük ilgi uyandıran Türk aydını kitabının kapağına şu sözlerle satışa sunar. “Türkçe giderse Türkiye gider! Yabancı dille eğitim ile Türkiye gider¹¹.”

Böylesine diline ve ülkesine sahip çıkan bir aydına saygı duyulur. Ancak aynı kişinin ölümünde 20 yaşındaki oğlunun Türkçe bilmediğini görenler şaşır kalırlar.

Türk ellerinde Türkün ve Türkçenin konumu iç içedir. Genel olarak Türk dışlanır ve aşağı görülür. Bin yılı aşkın süre egemen olunan İran ülkesinde bir deyim vardır: “Türk-i har”, Türkçesi “eşek Türk”. İran'da böyledir de Osmanlı'da daha mı iyidir? İşte ünlü Koçi Bey Risalesinden bir kesit:

“Her zümreye, adı geçen tarihten beri milleti ve mezhebi bilinmeyen şehir oğlanı, Türk, çingene Tatar, ecnebi, laz, yörük katırcı, devece, hamal, ağdacı, yolkesen, yankesici, ve diğer çeşitli kimseler katılıp, usul ve kaideler

¹⁰ David Hortham, Türkler, İstanbul 2000, s. 101.

¹¹ Oktay Sinanoğlu, Bye Bye Türkçe Bir Nev-York Rüyası, İstanbul 2006.

bozdu. Kanun ve kaide kalktı”¹².

1631 yılında 4. Murat’a sunulan tutanak, düzenin bozulma nedenleri böyle anlatılıyor.

Başka bir örnek daha yakın dönemden. Olayın ne ölçüde gerçek olduğu bilinmez ama şöyle anlatılır :

II. Abdülhamit’in Arnavut bahçıvanlarından biri, Türk çocuğu olan yamağının beceriksizliğine kızarak “Eşek Türk” diye bağırdı. Olaya, Yıldız Sarayının penceresinden şahit olan Sultan başını uzatı. “Ben de Türk’üm” dedi. Bahçıvan şoke oldu ve düşüp bayıldı.¹³

Abdülhamit’in bu tavrı ile öğünsek mi, yoksa kendi ülkesinde bir kimlik böylesine ezildiği için yerinsek mi?

Falih Rıfkı Atay’dan bir kesit:

Beyoğlu’nda bir İstanbullu Türk “Yerli”liğini kolayca hisseder. Dükkanlardan çoğu Türkçeden başka dille konuşmayana cevap vermeğe ancak “Tenezzül” eder. Yan sokaklardan bazılarının adları Fransızcadır ve Fransızca yazılmıştır. “Büyük Kulüp”ün adı Cercle d’Orient”dır. Dili Fransızcadır. “Karşı” Türklerinin de Türkçe konuştuğu pek duyulmaz. Bu Tanzimat tipi “Batılı” ile bugünkü Batılı Türk arasında hiçbir benzerlik aramayınız. O, Türklüğünden utanan, türklüğünü saklayan bir “Alafranga”dır. Bir göbek, çoğu iki, nihayet üç üç göbek ötesi Anadolu’nun bir kasaba veya köyüne çıkan bu Türkler, Saraya yahut Bab-ı Ali’ye çatınca ilk işleri soylarını da, soyadlarını da unutmak olur. Ama biz meşrutiyetten önce onların tenkid edildiklerini duymazdık.¹⁴

Osmanlı resmi tarih anlayışına göre Türk tarihi diye bir tarih bulunmaz, Türk tarihi Osmanlı tarihi ile başlar. Osmanlı devletinin kurucuları da Söğüt kışlağı ile Domaniç yaylasına yerleşmiş 300 çadır halktan oluşur. Osmanlı, Oğuz Han soyuna çıkan Kayı Boyundan Ertuğrul Gazi öncülüğünde Anadolu’ya yerleşen halktır. Bu kuramı Namık Kemal “Cihangirane bir devlet çıkardık bir aşiretten” diye över ama okul tarih kitaplarında ve öğretimde Türk diye bir soydan söz edilmez. Türk uygarlığı diye bir uygarlık bulunmaz. Müslümanlar ve Osmanlı vardır. İslam tarihinin uluları Araplardır. Türk çocukları kendilerine Türk demezler. Arap sözkonusu oldu mu “Soylu Arap Halkı” (Kavm-ı necib-i Arab)” derler. Onlar üstün vasıflarla donanmış, seçkin halktır. Türk okuryazarı, yetkini “Esseyid”siz Türk mührü bulunmaz. Herkes soyunu Arab’a çıkarmak için kütük uydurur. Bir Mevlevi’nin kişisel kartı iki satır “Bin”li addan sonra “Bin Ebubekir”le biter.¹⁵ Okullarda Arab’a Arap,

¹² Koçi Bey Risalesi, (Zuhuri Danışman), İstanbul 1972, s. 43.

¹³ Aydın Taneri, Türk Devlet Geleneği, İstanbul 1993, s. 79.

¹⁴ Falih Rıfkı Atay, Batış Yılları, İstanbul 1963, s. 17.

¹⁵ Falih Rıfkı Atay, a. g. k, s. 132.

Arnavut'a Arnavut, Rum'a Rum, fakat Türk'e, Osmanlı derler. Padişahın nöbetçileri, bekçileri, korucuları Arnavut, ağaları Zenci, haremi Çerkezdir. Kürd'ün de saygınlığı Türk'ün üstündedir.¹⁶ Türk olmak aşağılandığı için, Türk soylu aileler kendilerini Arap soyuna bağlama yarışına girerler. Şam'da Arap milliyetçiliği yapan Azimzadeler, Konya'dan gelme Kemik Hüseyin torunlarıdır. Halep'in köklü ailelerinin kökenleri Türklerdir. Osmanlı İmparatorluğunda saygınlık, azınlığa tanınmış bir ayrıcalık olduğu için, herhangi bir Müslüman azınlığın çocuğu olmak, Türk olmaktan daha yararlıdır.¹⁷

Araplarda, Peygamber döneminden uzaklaştıkça, eski anıları canlandırma özlemi güçlenir. İslam öncesi halk dil, tarih, yazın, etnografik öğeleri derlemeye girer. Türk ve İranlı araştırmacılar onlarla birlikte bu işe koyulur. Çöllerde yaşayan göçebe Araplardan gereç derler, araştırma yapar. Bunun sonucu Cahiliye dönemi ve Arap kültür kökeni aydınlanır ve yaşatılır olur.

Öte yandan İranlılar İslam'ı kabulden bir-iki yüzyıl sonra kendi dillerini ve geleneklerini yeniden canlandırmaya yönelirler. Firdevsi, İran destanı Şehname'yi anıtlştırır.

Buna karşılık, Türk devletlerinde böyle bir özendirme destek görülmez. İlk Selçuklu sultanları, devletin kuruluşundan önceki dönemlere ait bir tarih yazdırma girişiminde bulunmaz. Dönemin Türk aydın katmanı böyle bir gereksinim duymaz. Oysa küçük bir kitle olan Moğollar eski geçmişlerini Camiüttevarih kitapta yazdırarak geleceğe bırakırlar. Oğuz-name de İslam kaynaklarına bu kitap aracılığıyla girer.

Kendisi de Türkçü olan Osman Turan, Selçuklu ve Osmanlılarda süren Türkün bu tutumunu, biraz utanarak itiraf eder. Türkiye Selçuklu Sultanları, Osmanlı padişahları ve Türk kültürünün taşıyıcısı olan yüksek tabaka, -Türk kültürünün zararına olarak- İslam ideolojisi uğruna hiçbir emek ve özveriden kaçınmazlar. İslamdan önceki kendi tarih ve geleneklerine karşı ilgisiz ve duyarsız kalmalarına yakındır. Ama hemen ardından kendini avutacak bir neden bulur: "Türkler İslam medeniyetini tamamiyle benimsemiş bir millet olarak milli kültürün, İslam medeniyeti çevresinde gelişmesini dünya hakimiyeti temayülleri için lüzumlu görmemişlerdir." ¹⁸

Benimsetilen Aşağılık Duygusu

Türk ruhunda, İslam karşısında bir eziklik, bir Türk düşmanlığı sezilir. Bunu en açık biçimde anlatan Fahrettin Mübarekşah (1148-1215)'tir.

¹⁶ Falih Rıfkı Atay, a. g. k., s. 18.

¹⁷ Falih Rıfkı Atay, Zeytindağı, MEB, İstanbul 1970, s. 37.

¹⁸ Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, Nakışlar y., İstanbul 1980, s. 58.

Türk kimliğini savunduğu ileri sürülen Fahrettim Mübarekşah, bir yandan “Bir Türk bir inciye benzetilebilir. Sedefin içinde ve denizin dibinde iken onun değeri yoktur. Fakat denizin dibinden çıkarılıp da sedefinden alınınca kıymetlenir. Hükümdarların taçlarında, gelinlerin boyunlarında ve kulaklarında bir süsü olur”¹⁹ överken biraz sonra şöyle der:

“Başka kavimlerin müslüman iken de ana, baba ve yakınlarıyla ilişkilerini kesmedikleri çok defa görüldüğü ve samimi bir müslüman olmak için uzun bir zamana ihtiyaç hasıl olduğu halde, Türkler müslüman olduktan sonra müslümanlığa öyle sarılırlar, ki bir daha adlarını, yerlerini ve yakınlarını hatırlamazlar; hiçbir Türk’ün irtidad ettiği (Müslümanlıktan döndüğü, çıkıtığı) görülmemiştir.”²⁰

Kendisi de Türk olmasına karşın, Mubarekşah, Türklerin İslamlık uğruna ana baba ve yakınlarıyla ilişkilerini kesmesini, gerçek adlarını, nereli olduklarını, yakınlarını utanmasını alkışlar. Hiçbir Türk’ün Müslümanlıktan dönmemesi ile öğünür.

İslamı seçişinden 150 yıl sonra saptanan bu olgu bütün Türk halklarını kuşaktan bir duygu olur.

Fahreddin Mübarekşah Hindistan Türk İmparatorluğunda yaşar. Bilindiği gibi Birinci Hint Türk İmparatorluğunun en ünlü sultanı Gazneli Mahmut’tur. Onun döneminde yaşayan iki kişi ilginç biçimde Türkleri aşağılayan kitaplar yazarlar. Bunların birincisi, al-Utbi al-Manini’dir. Manini, Tarih adlı kitabında, Türk’ü “yayvan suratlı, basık burunlu ve seyrek sakallı, küçük gözlü” biçiminde betimler. Öbür özellikleri bakımından da Türkleri - Peygamberin Araplara tanımladığı niteliklerle- “korkutucu, yıkım getirici”, tanıtır. Tüm tanımlar Muhammed’in sözleri ile örtüşür.²¹

Bu sultan sarayında Firdevsi’yi besleyerek ona Şehname’yi yazdırır. Firdevsi Şehname’de Türk’ü olmayacak kılıklara sokarken, İran tarihini ve uygarlığını över, Fars üstünlüklerini anlatır.

Azerbaycan

Rusya, Osmanlılar ve İran arasındaki paylaşım kavgasında Güney Azerbaycan İran’ın elinde kalmıştır. Kuzey ile Güney Azerbaycan’ı Aras Irmağı ayırır. Gerçi İran tahtını bin yıla yakın Türkler doldurdu, ama İran hiçbir zaman Türk olmadı. Yine de Azerbaycan için İran iki bakımdan büyük önem

¹⁹ Orhan Şaik Gökyay, Dedem Korkudun Kitabı, İstanbul 1973, s. XLIX

²⁰ Abdollah Dodangeh, *Secer-yi Ensab* isimli Esesin Türkçe Tercümesi, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı 188, yıl 2010, s. 15-16 ve Osman Turan, Selçuklular ve İslamiyet, Nakışlar K., İstanbul 1980, s. 55. Fahreddin Mübarekşah (1126-1206) Lahor’da doğar. Gazneli Mahmud’un Kayınpederi Bilge Tegin’in soyundan gelir. Gazneli Türk devletinin tarihçisidir. Yazdığı tarih kitabında Türk tarihi etnolojisi, kullandıkları yazılar ve Türk dili üzerine önemli bilgiler verir. Türk dilinin Arapçadan sonra en mükemmel dil olduğunu ve Türklerin çok örgütçü olduklarını söyler.

²¹ İlhan Arsel, Arap Milliyetçiliği ve Türkler, İstanbul 1977, s.60.

taşır: Birincisi, Azerilerle İran ortak din ve kültürü 19. yüzyıla dek taşımışlardır. İkinci anlamı ise kendi dillerini konuşan halk Azerbaycanda yaşar.

Ekonomik bakımdan İran'ın en kalkınmış eyaleti olan Azerbaycan, eskiden beri özgürlükçü eylemlerin merkezi olur. Tebriz sürekli Rus Azerbaycanı ile bağlantısı sürer. Bir bakıma Tebriz'de esen yelin yönü Bakü'den Gence'den gelir. Yüzyılın başlarında Tebriz' de, Hayat, İrşad gibi Bakü gazeteleri okunur. Rus yenilikçi hareketine ilgi duyulur.

Yirminci yüzyıl başlarında İran tam bir anarşi içindedir. Ülke Türk soylu Kaçar ailesinin elinde şahlıktır. Tahtta Mehmet Ali Şah bulunur. Ancak şahlık düzeni ve otoritesi çürümüştür. Valilikler her yıl açık artırma ile dağıtılır. Ülke gerçek anlamda bağımsız da sayılmaz. Kuzey İran, Rusyanın, güney İngilizlerin fiili denetimi altındadır. Meşrutiyet ile irtica kıran kırana yarışır. Kimi aydınların ve Azerbaycan'ın baskısı sonucu Mehmet Ali Şah, 1906'da meşrutiyeti kabul edip meclisi toplar. İki yıl sonra karşı devrimci bir darbe düzenlenmesiyle yeni bir dönem başlıyor. Şahın emriyle meclis bombalanıp dağıtılır. Tebrizli meşrutiyetçiler hemen kentin yönetimini ele geçirip bir milis gücü oluşturuyorlar. Milisin yöneticisi okuma yazma bilmeyen Tebrizli at tüccarı Sattar Han ile Bakır Han ayaklanmayı başlatırlar.

Bu sırada İstanbul'da da genç Türkler, 1908 Meşrutiyet devrimini gerçekleştirip iktidara geçmişlerdir. Sattar Han eylemine sıcak bakarlar. Devrimi yapan genç subaylar arasında bir düşünce gelişir: İran'da da ihtilal yapalım!

Aralarında İttihat ve Terakki'nin ünlü hatibi Ömer Naci, şair Mehmet Emin Yurdakul, Enver Paşanın amcası Halil Bey, Abdülkadir, Yakup Cemil, Sapançalı Hakkı gibi İttihat ve Terakki silahşörlerinden oluşan ekip İran'a doğru yola çıkar. Aralarında bir de İranlı Osmanlı Harbiyesinde okuyan subay Mehdi bey vardır. vardır. Ne varki İran topraklarına girdiklerinde evdeki pazarın çarşıya uymadığı anlaşılır. Şahı tahtından indirmek öylesine kolay değildir. Sınırı geçtikten sonra bir çatışmada İranlı Mehdi Bey ölür. Kafile İranlı kılavuzdan da yoksun kalınca umutları tümünden çöker, dönüp Van'a ulaşırlar. Ancak orada kendilerini kötü bir sürpriz bekler. İstanbul'da 31 Mart ihtilali patlamıştır. Devrimciler Dimyat'a pirince giderken, evdeki bulgurdan olmak üzeredir. Silahşörlerin İran macerası düş kırıklığı ile sonlanır.

Azadistan

1. Dünya Savaşı sonrası Kuzey Azerbaycan'da başlayan bağımsızlık girişimleri Güney Azerbaycan'a da yansıdı. 1920 yılı sonlarına doğru Şeyh Muhammet Hiyabani Azadistan adlı bir devlet kurmayı başarır.

Şeyh Muhammet Hiyabani adı, ilk kez, İran'da meşrutiyet için verilen uğraşlarda duyulur. O zamanlar 26-27 yaşlarında başı sarıklı, eli silahlı yiğit bir özgürlük savaşçısıdır. Genç yaşta siyasete atılmıştır. Rusya İngilizlerle

anlaşıp İran'a ultiimat verip silah gücü ile meclisin kapatılmasını sağlayınca; o, Tahran'da yapılan gösteride ateşli bir konuşma yaptır. İngiliz ve Rus sömürgeciliğini ağır biçimde eleştirir. Bunun üzerine İran hükümetince kovuşturmaya uğrar. Horasan ve Türkistan üzerinden Mahaç kaleye gitder. Ancak 1. Dünya Şavaşı yıllarında Tebriz'e dönebilir. Tebriz'de Teceddüd gazetesini çıkarmaya başlar. 1917'de Tebriz'de Azerbaycan Demokrat Partisini toplar. Teceddüd'de bağımsız Azerbaycan düşüncesini yaymaya başlar.

Şeyh Muhammet Hiyabani hükümeti, ancak 9 ay hüküm sürer. Bu kısa sürede Tebriz'de bir Ticaret Yüksekokulu açar. Kuzey Azerbaycan'dan öğretmenler getirir. Tebriz'de tiyatro kurur, kütüphane açar.

5 Eylül 1921'de Rıza Şah yönetimindeki askerler Tebriz'e girmeyi başarırlar. Şeyh Muhammet Hiyabani ile birlikte Azadistan hükümeti yöneticileri idam edilir.

Milli Azerbaycan

2. Dünya savaşı sırasında İngilizlerle Sovyetler anlaşmışlar İran'a girmişlerdi. Kuzey İran, Sovyet, Güney İran İngiliz, denetimine girmişti. 1943 yılında yapılan seçimde Tebriz'den Mir Cafer Pişerevi İran parlamentosuna girdi. Pişerevi inançlı bir sosyalisti. Yaşamının en güzel on bir yılını zindanlarda işkencelerle geçirmişti. İran parlamentosu Pişeveri yanlısı milletvekillerinin mazbatalarını onaylamadı. Pişeveri Tebriz'e döndü. Geniş katılımlı bir halk kurultayı topladı. Kurultay, 39 kişilik bir ulusal kurul seçti ve isteklerini belirledi.

12 Aralık 1945'te Tebriz'de Özerk Azerbaycan Cumhuriyeti kuruldu. Hükümete İran özerklik tanıdı. Pişeveri, köklü reformlara girişti. Büyük bankaları millileştirdi. Rüşveti engelleyecek ciddi önlemler aldı. Kentlerde ve köylerde hizmet verecek gezici hastaneler ve sağlık ocakları kurdu. Önemli ürünlerin fiyatını denetime aldı. Yiyecek saklanması karşı önlemler aldı. İşçilere 8 saatlik çalışma süresi belirlendi. Kadın hakları tanındı. Toprak reformu yasası onaylandı ve uygulanmaya başladı

Azericeyi devletin resmi dili olarak benimsenerek ulusal dil olarak eğitim kurumlarında işlenmeye başlandı. Ulusal basın ve öğretim kurumları açıldı. Tebriz' de bir üniversite oluşturuldu. Güzel Sanatlar ve Ressamlık Akademisi, Devlet Tiyatrosu, Azerbaycan Radyo Ajansı yaratıldı. Tebriz'de sanat ve edebiyat alanında büyük altılımlar yapıldı. *Veten Yolunda, Azerbaycan, Feryed, Azad Millet*, gibi gazete ve dergiler art arda yayınlanmaya başladı. Ulusal hükümetin bayrağında Devlet-i Hod Azerbaycan, Ya Sahibüzzaman sözleri yer alıyordu. Yapılan yeniliklerde Atatürk devrimleri örnek alınıyordu. Azeri halkı yenilikleri içtenlikle benimsiyor, ulusal hükümeti bağrına basıyordu. Hedef devletçi, bağımsız bir ulusal Azerbaycan devleti kurmaktı.

Ulusal kıpırdanış eylemi, Sovyetleri ve İran Şahlığını korkuttu. Şah Özerk Azerbaycan Milli Hükümetini resmen onaylamasına karşın antlaşmayı bozdu. İran büyük güçlerle Özerk Azerbaycan'a yüklendi. 1946'da devlet başkanı Pişeveri yenildi. Binlerce Azeri Şah güçlerince öldürüldü. Pek çok insan Kuzey Azerbaycan'a kaçtı. Pişeveri de birkaç arkadaşı ile birlikte Kuzey Azerbaycan'a sığındı. Böylece Milli Azerbaycan hükümeti son buldu.

Pişeveri, Sovyet Azerbaycan'ında 11 Temmuz 1947'de, karanlık bir otomobil kazasında öldü. Hemen herkes bunun kaza değil suikast olduğunu düşündü.

Halaç Türkleri

Halaçlar, Tahran'ın 200. km güneyine düşen Kum ve Arak kentleri dolaylarında yaşarlar. Sayıları 30.000 dolayındadır. Halaçlar 57 köye yayılmışlardır. Bilindiği kadarıyla hiç bir dönemde birleştirici bir yazı diline sahip olmamışlardır. Bu yüzden köyler arasında önemli ağız ayrımları bulunur. Sözgelimi batı ağızlarından Talhâb ağzını öbür Halaçlar başka bir dil sayarlar.

Halaçlardan ilk sözedener, İslam coğrafyacılarıdır. 9-10. yüzyıl kaynaklarına göre Halaçalar, Seyhun'un bu yakasında, Afganistan'da yaşayan göçebe boylardır. Kışlakları Seyhun ötesinde, Talas bölgesinde yer alar. Harezmi'nin Mafatih al-'ulum'inde Halaç ve Kanicina Türkleri Eftalitlerden arata kalan boylar olarak gösterilir. Bu görüşlere dayanan Maquart, günümüzde onaylanmayan görüşler ileri sürer. Ona göre, Halaçlar bir Hint Avrupa boyu, Sakalardan gelirler. Sonradan türkleşmişlerdir.

Nizamu'l-mulk Siyasetname'de Selçuklular döneminde vergi toplamak ve ilişkileri geliştirmek için Halaç ve Türkmenlere Sebüktegin'in yollandığını yazar.

Prof. Dr. Doerfer'e göre, Halaççadan ilk söz eden Kargarlı Mahmut'tur. Kaşgarlı, Halaçları Argu adıyla anar. Dillerinden örnekler verir. Gerçekten bu örneklerin çoğu günümüzdeki Halaçça ile uyuşur.

Eski kaynaklarda Halaççadan çok az söz edilir. İbni Haldun, Reşidüddin gibi yazarların yapıtlarında Halaçlar üzerine kısa bilgiler vardır. Bu kısa kesitlerden Halaçlar üzerine sağlıklı bilgi edinmek olası değildir. Halaçlar arasında geçmişleri üzerine kimi söylenceler anlatılır. Bunlar halk arasında yayılmış, kesin olmayan dağınık anlatılardır. Bir toplumun geçmişi, söylencelerden yola çıkarak araştırmak sakıncalıdır. Bu bakımdan şimdilik Halaçların geçmişi koyu bir sis tabakası altındadır. Halaççanın araştırmasında kaynak kişi olarak önemli katkısı olan Halaç Türklerinden Moseyyib Arabgol Halaçların geçmişleri ve genel yaşamları üzerine şu bilgileri verir:

Halaç adlı topluluk İran'da Kum, Arak, Tafreşve Save arasında yaşar. Sayıları 18.000 kişidir. 45 köyde otururlar. Eskiden sayıları daha çokmuş.

Zamanla kimi köylerin dili değişmiş. Farsça ya da İran'da konuşulan öbür Türk dillerinden biri olmuş.

Halaçların bu bölgeye nereden ve ne zaman geldikleri bilinmiyor. Köşede bucakta anlatılanlara göre Halaçlar kendi istekleri ile gelmemişler. Buralara sürülmüşler. Bu söylenti gerçekten doğru olmalı. Çünkü son yıllara değin Halaçlar arasında bir kırgınlık, bir yabancılık duygusu egemendi. Çocukluğumda hep Halaçların hangi ulustan olduğunu öğrenmek isterdim. Birtakım yaşlılara Halaçların nereden ve nasıl geldiklerini sorardım. Pek çoğu, Halaçların buraya İran Körfezinden geldiğini söylerdi.

Eskiden Halaçların yaylak ve kışlakları varmış. Tarım ve hayvancılıkla geçinirlermiş. O zamanlar yaylaklarına ağıl ve çoban evleri yapmışlar.

Günümüzde Halaçlar köylerde yaşıyorlar. Eskiden olduğu gibi yine tarım ve hayvancılıkla geçiniyorlar. Her köyün seçimle gelen bir "aksakalı" (muhtarı) bulunuyor. Köyde herhangi bir sorun ortaya çıktığında aile büyükleri bir araya geliyorlar. Ne yapılacağına bu toplantıda karar veriyorlar.

Halaçlar Şii Müslümanlar. Dinlerine çok bağlılar. Büyüklerine karşı son derece saygılılar. Konukseverler. Kışın işlerin az olduğu aylarda topluca birbirlerine konuk giderler. Akşam söyleşileri yaparlar.

Evlilikler baba ve ananın izni ile yapılır. Gösterişli düğünleri severler. Düğünler iki ya da üç gün sürer. Düğün günleri süresince, düğün sahibi tüm köy halkına günde iki kez yemek verir. Yaklaşık bütün eski eğlence ve oyunlarımız günümüzde de aramızda yaşar. Nevruz bayramında köy halkı birbirini görmeye gider. Aralarında kin ve düşmanlık olanlar barışır.

Halaçların dili ne Farsça ne de İran'da konuşulan Türkçedir. Şimdiye değin kimse Halaççanın hangi dile bağlı olduğunu bilmiyordu. Prof.Dr. Doerfer, Halaç dilinin Eski Türkçe olduğunu ve bugüne değin geldiğini ortaya çıkardı."

Konum

Halaçça Türkçe içindeki yeri en son belirlenen Türk dillerinden biridir. Halaççadan ilk gereç derlemesini 1906 yılında Minorski yapar. Bu gereçler 1940'ta yayınlanır. Aynı yazı 1950 yılında Halaç Türk Diyalekti adı ile Türkçeye çevrilir. Sonra İranlı bir dilci Halaççadan bir sözcük dizini yayınlar. Mugaddam adlı dilcinin yayınladığı 184 sayfalık bu kitap bir inceleme değildir. Arap yazısı ile verdiği Halaçça sözlerin ses değerlerini belirtmeye çalışır. Bu gereçlerin yayınlanması Halaççanın özgün kişiliğinin tanınmasına yetmez. Bunun için daha çeyrek yüzyıl geçmesi gerekecektir.

Halaççanın gerçek kişiliğinin ortaya çıkması 1968 yılına dayanır. Bu yıl Göttingen Üniversitesi Türkoloji bölümü İran'a bir araştırma gezisi yapar. 1968 ve ardından 1969 yıllarında yapılan araştırma gezilerinde Halaççadan 57 bant dolusu gereç derlenir. Bu bantlar üzerine çalışan ünlü türkolog Doerfer

İran'daki Türk Dilleri adlı kısa yazısında Halaççanın özgün kişiliğine ilk kez değinir. Bunu izleyen Khalaj Materials (1977) kitabında ve çeşitli yazılarında konu ile ilgili araştırmalarını derinleştirir. Halaççanın apayrı özellikler taşıyan bir Türk dili olduğunu ortaya koyar. Prof. Dr. Doerfer Halaççanın Türkçe içindeki yerini şöyle gösterir:

* En Eski Türkçe ikiye ayrılıyor. Birinci kolu geniş anlamdaki Ortak Türkçe ikinci kolu Çuvaşça-Bulgarca oluşturuyor. Bu ortak Türkçe de iki kola ayrılıyor. Bunlardan birincisi dar anlamda Ortak Türkçe ikincisi ise Hallaça. Bu ortak Türkçeden Oğuzca, Uygurca, Yakutça, Kıpçakça ve Güney Sibirya Türkçesi ayrılıyor. Sonuçta Halaçça, Çuvaş Bulgarcadan sonra Ortak Türkçeden ayrılan ilk kol.

Doerfer ilk yayınlarından başlayarak, günümüze değin Halaççanın Divanü Lügat-it Türk'te sözü edilen Argu lehçesinin devamı olduğunu savunur.

Argu lehçesi üzerine ad da olsa Divanü Lügat-it Türk'te bilgi bulunur. Kaşgarlı yapıtında Argu Türkçesinin özelliklerine değinir. Kimi sözcükleri "Arguca" diye niteler. Kaşgarlı'nın verdiği bilgilere göre, Karahanlıca ve çağın öbür Türk lehçelerindeki -y-, -y ünsüzü yerine Argucada -n-, -n ünsüzü kullanılır. Bu ses olayını Orhun Türkçesinden başlayarak ele alırsak şöyle bir gelişme karşımıza çıkar:

Argu -n-, -n

Orhun Türkçesi -n-, -n

Karahanlıca -y-, -y

Orhun Türkçesi	Arguca	Karahanlıca
<i>kon 'koyun'</i>	<i>kon</i>	<i>koy, koyun</i>
<i>çıgan 'yoksul'</i>	<i>çıgan</i>	<i>çıgay</i>
<i>kanu 'hangi'</i>	<i>kanu</i>	<i>kayu</i>
		<i>kânak 'kaymak'</i>
		<i>kien- 'göyünmek'</i>

Divan'da serpiştirilmiş durumda Arguca olarak gösterilen kırka yakın sözcük bulunur. Ancak bu sözcüklerin çoğunu doğrudan Halaçça ile karşılaştırmak zordur. Sözelimi Kaşgarlı Arguca olarak şu sözleri gösterir:

balıklan- 'çamurlanmak' *baştar 'orak'*

bének 'tane, habbe' *bitrik 'fıstık'*

<i>bük 'köşe, bucak'</i>	<i>çagı 'gürültü'</i>
<i>çıgan 'yoksul'</i>	<i>dag 'değil, yok'</i>
<i>girzi 'havuç'</i>	<i>idiş'tas'</i>
<i>kadık 'ağaçtan oyulmuş nesne'</i>	<i>kânak 'kaymak'</i>
<i>kél- 'gelmek'</i>	<i>kon 'koyun'</i>
<i>katkış 'çıyana benzer böcek'</i>	<i>kön- 'yanmak'</i>
<i>koş 'birşeyin eşi, çifti'</i>	<i>közün- 'görölmek'</i>
<i>maraz 'ücretle çalışan ırgat'</i>	<i>ogla 'yiğit'</i>
<i>tang 'elek'</i>	<i>tudrıç 'fışkı'</i>
<i>tümse 'minder'</i>	<i>tüşrüm 'eğrilmişip yumağı'</i>
<i>uluş'sehir'</i>	<i>yung 'yün, pamuk'</i>

Sözvarlığı

Halaçanın sözvarlığı beş bakımdan ilginçtir:

1. Halaçça çağdaş Türk dillerinde ölmüş çok sayıda Ana Türkçe sözcüğü barındırır:

<i>üem 'pantolon'</i>	<i>kişi 'eş, ev kadını'</i>
<i>hirin 'beyaz'</i>	<i>hark 'pislik'</i>
<i>baluk 'köy' ET. balık</i>	<i>sü- 'kırmak'</i>
<i>kiden 'dügün'</i>	<i>u- 'uyku'</i>
<i>kudgu 'sinek'</i>	<i>erden 'gelin'</i>
<i>havul 'iyi' <ET amul 'uslu, yavaş'</i>	

2. Yaklaşık 150 dolayında kaynağı bilinmeyen sözcük vardır. Bunların bir bölümü tüm Halaç ağızlarına yayılmıştır: *hilki 'ağaç'*.

3. Batı Oğuzcada bulunmayan sözcükler vardır:

<i>erin <ET erin 'dudak' büeri < ET böri 'kurt'</i>
<i>kindik <ET kindik 'göbek'</i>

4. Oğuzcadan iki ayrı tabaka bulunur. Birinci tabakadan sözcüklerde Oğuzcanın tüm özellikleri görülür. Sözelimi:

<i>gayın <ET kadın 'kadın'</i>	<i>adaş</i>
	<i>'adaş' (Azericeden)</i>

Oğuzcanın öbür katmanından olan sözcüklerde bir yandan uzun ünlüler korunurken, bir yandan da Oğuzcanın tüm özellikleri izlenir:

dâam 'dam' <ET 'tâm', Azerice 'dam'

güel 'göl' <köl Türkmençe 'göl'

Bu örneklerde Oğuzcaya özgü önsesler hemen göze çarpar:

t- yerine d-

k- yerine g-

Ancak söz konusu örnekler uzun ünlüler de korunur. Bu durumda bu sözcükler 15. yüzyıldan önce Oğuzcanın Sonkur-Aynalu-Kaşkay ağızlarından alınmış olmalıdır. Bu ağızlar Azericenin değil, uzun ünlülerin yer yer korunduğu Horasan Türkçesinin ağızlarıdır. Halaçça ile Azerice arasındaki ses düzeni ayrımını şöyle belirleyebiliriz:

<u>Göktürkçe</u>	<u>Azerice</u>	<u>Halaçça</u>
<i>k-</i>	<i>g-</i>	<i>k-</i>
<i>â</i>	<i>a</i>	<i>âa</i>
<i>d</i>	<i>y</i>	<i>d</i>
<i>a</i>	<i>ı</i>	<i>u</i>

5. Birkaç sözcük doğrudan Argucadan alınmıştır:

dâg 'değil' kanu 'hangi'

kon 'koyun'

Tüm bu özellikleri ile Halaçça Türkçenin eski özellikleri koruyan az-değişmiş tutucu bir Türk dilidir. Göktürkçe ile arasında şaşırtıcı özellikler bulunur.

Ses Dizgesi

Halaççanın ünlüleri Ana Türkçedeki "üç nitelikli ünlü" tipini korurur. Doerfer'e göre Türkçenin yapısında yalnız uzun ünlü değil, iki türlü uzun ünlü bulunur. Bunlar, uzun ve vurgulu uzun ünlülerdir. Böylece Türkçede üç türlü ünlü vardır:

1. Normal ünlü

2. Uzun ünlü

3. Vurgulu uzun ünlü

İki türlü uzun ünlü söylenişi salt Türkçeye özgü bir olay da değildir. Kimi dillerde benzer söylenişler bulunur. Sözelimi Halaççada şu örneklerde üç nitelikli ünlü söylenişi açıktır:

<u>Normal ünlü</u>	<u>Uzun ünlü</u>	<u>Vurgulu Uzun ünlü</u>
<i>hat 'at'</i>	<i>bâş 'kafa'</i>	<i>tâağ (tâğ) 'dağ'</i>
		<i>tâar 'dar'</i>

Bu özelliği ile Halaçça Ana Türkçenin özgün ünlü düzenini koruyan biricik Türk dilidir. Doerfer'e göre Kaşgarlı Mahmut Divan'da Türkçenin üç nitelikli ünlü düzenini göstermiştir. Ama şimdiye değin Halaçça bilinmediği için bunun ayırımına varılmamıştır. Türkmençe Türkçe'nin uzun ünlülerini koruyan dillerden biridir. Ama Kaşgarlı Divan'da uzun olarak gösterdiği kimi sözcükler kısa ünlü ile. Bu nereden kaynaklanır? Açıklaması şöyle olabilir:

<u>Kaşgarlı'da</u>	<u>Türkmencede</u>
<i>bâş 'kafa'</i>	<i>baş</i>
<i>kâş 'kaş'</i>	<i>kâş</i>

Bu örneklere göre Türkmençe, Türkçenin vurgulu uzun ünlülerini korumuştur. Normal uzun ünlüler Türkmencede kısa ünlüye dönüşmüştür. Görüldüğü gibi Kaşgarlı'da uzun ünlü ile gösterilen iki sözden ancak biri Türkmencede uzun ünlü ile, söylenir. Oysa Halaççada durum değişiktir:

<u>Vurgulu uzun ünlü</u>	<u>Uzun ünlülü sözcük</u>
<i>hoot 'ateş'</i>	<i>oot 'bitki, ot'</i>

Böylece Halaççada iki türlü uzun ünlü bulunur. Bu ayırım çok açıktır. Aynı sözlerin öbür Türk dillerindeki durumu değişiktir. "Bitki" anlamındaki "ot" sözü bütün Türk dillerinde kısa ünlü ile. Oysa Ana Türkçede bu sözcük uzun ünlü ile, "ateş" anlamında ki sözcük vurgulu uzun ünlü olmalıdır. Ana Türkçenin ses düzeni şöyle olmalıdır:

oot 'ot, bitki' (vurgusuz) **poot 'od, ateş' (vurgulu)*

Doerfer bu konuyu "Halaççada Ünlülerinin Niceliği" diye çevirebileceğimiz uzun yazısında ele alır. Belirttiğine göre yazıda verilen örnekler dil laboratuvarında incelenmiştir:

Vurgulu uzun ünlülü sözcükler:

<i>âat</i> 'ad'	<i>bâar</i> 'var'
<i>bâaş</i> 'kafa'	<i>büeri</i> 'kurt'
<i>huoçak</i> 'ocak'	<i>huot</i> 'od, ateş'
<i>üem</i> 'pantolon'	<i>kööök</i> 'gök, mavi'
<i>kîız</i> 'kız'	<i>tâar</i> 'dar'
<i>tâaş</i> 'taş'	<i>toon</i> 'giysi, don'

Uzun ünlülü sözcükler:

<i>âş</i> 'yemek'	<i>bâş</i> 'kafa'
<i>hengligh</i> 'enli'	<i>kün</i> 'gün'
<i>sürdiler</i> 'sürdüler'	<i>tül</i> 'dil'
<i>üç</i> 'üç'	<i>yel</i> 'yel'
<i>yun</i> 'yün'	

Olağan ünlülü sözcükler:

<i>bidik</i> 'büyük'	<i>bogarsuk</i> 'bağırsık'
<i>cugdı</i> 'sinek'	<i>çakur</i> 'sarı'
<i>dag</i> 'değil'	<i>eççi</i> 'keçi'
<i>erin</i> 'dudak'	<i>eşke</i> 'eşek'
<i>hagaç</i> 'ağaç'	<i>her</i> 'er, erkek'
<i>heylek</i> 'elek'	<i>hikmek</i> 'ekmek'
<i>ilyer</i> 'ileri'	<i>kidey</i> 'güveyi'
<i>kindik</i> 'göbek'	<i>kiryek</i> 'kürek'
<i>kiden</i> 'düğün'	<i>kişi</i> 'kadın'
<i>sıçgan</i> 'sıçan'	<i>sigir</i> 'sığır'
<i>tovuşgan</i> 'tavşan'	

Ünsüzler bakımından da Halaçça kimi özgün nitelikleri korur. Göktürkçede söz başında bulunan *k-*, *t-* ünsüzleri Halaççada korunur. Oysa

İran'da konuşulan öbür Türk dillerinde böyle bir olay sözkonusu değildir. Göktürkçenin bu ötümsüz ünsüzlerle başlayan sözcüklerinin bir bölümü Oğuz dillerinde *g-*, *d-* ünsüzleri ile söylenir:

k- korunmasına örnekler:

<i>kez-</i> 'gezmek'	<i>kel-</i> 'gelmek'
<i>köz</i> 'göz'	<i>ked-</i> 'giymek'
<i>gieçe</i> 'gece'	<i>kedgülük</i> 'giysi'
<i>kergülük</i> 'görülecek'	<i>köys</i> 'göğüs'
<i>küiç</i> 'güç, zor'	

Göktürkçedeki kalın *k-* sesi Türkiye Türkçesi yazı dilinde korunur. Ama gerek Anadolu ağızlarında gerekse Azeri ve öbür Oğuz dillerinde *g-* sesine çevrilir. Halaççada da bu ses korunur. Bu bakımdan Halaçça çevrede konuşulan Oğuz dillerinden ayrılır:

<i>kâan</i> 'kan'	<i>kâar</i> 'kar'
<i>kâal-</i> 'kalmak'	<i>karrı</i> 'yaşlı'
<i>kattıg</i> 'katı, sert'	<i>kazgan-</i> 'kazanmak'

Halaççada *t-* ünsüzü korunur. Gerçi Türkiye Türkçesinde de kimi sözcüklerde korunduğu olmuştur. Ancak Halaççada olduğu gibi düzenli ve yaygın değildir:

<i>tâag</i> 'dag'	<i>tâalak</i> 'dalak'
<i>tâar</i> 'dar'	<i>tâaş</i> 'taş'
<i>téyirmen</i> 'değirmen'	<i>temir</i> 'demir'
<i>teri</i> 'deri'	<i>tüiş</i> 'diş'
<i>til</i> 'dil'	<i>tirri</i> 'diri'
<i>tik-</i> 'dikmek'	

Göktürkçedeki *-d-*, *-d* sesi günümüz Türk lehçelerinde çeşitli biçimler almıştır:

Çuvaşça *-r-*, *-r* *ura*

Göktürkçe *-ð-*, *-ð* *adak*

Yakutça *-t-*, *-t* *atax*

Orta Türkçe *-ð-*, *-ð* *adak*

Hakasça -z-, -z azax**Ortak Türkçe -y-, -y ayak**

Bu ses Halaççada Göktürkçe ve Orta Türkçede olduğu gibi *-d-, -d* olarak korunur:

<i>bod</i> 'boy' <ET <i>boð</i>	<i>boda-</i> 'boyamak' <ET <i>boða-</i>
<i>bodag</i> 'boya' <ET <i>boðug</i>	<i>bidik, бүдүк</i> 'büyük' <ET <i>beðük</i>
<i>hadâk</i> 'ayak' <ET <i>aðak</i>	<i>hadru</i> 'ayrı' <ET <i>aðrı</i>
<i>hadruluk</i> 'ayrılık' <*ET <i>aðrut-hadur</i> 'ayırarak' <ET <i>aðrut-</i>	
<i>tod-</i> 'doymak' <ET <i>toð-</i>	

Göktürkçenin *-n-, -n* sesi de Halaççada olduğu gibi korunur. Bu ses Orta Türkçe döneminde bile Arguca dışındaki Türk lehçelerinde *-y-, -y*, ünsüzüne dönüşmüştür. Kaşgarlı'nın verdiği bu bilgiye ve Halaççanın sözcük varlığındaki kimi benzerliklere dayanarak Doerfer Halaççayı Argucanın ardılı sayar:

Göktürkçe	Arguca	Halaçça
<i>kon</i> 'koyun'	<i>kon</i>	<i>kon</i>
<i>çıgan</i> 'yoksul'	<i>çıgan</i>	<i>çığan</i>
<i>kanu</i> 'hangi'	<i>kanu</i>	<i>kanu</i>
<i>kien-</i> 'göyünmek'		

Halaççada Ana Türkçenin *p-* biçimindeki önsesi *h-* biçiminde korunur. Türkçede birtakım sözlerde *h-* öntüremesi olduğu bilinir. Ancak ilke olarak Halaççada bu söz konusu değildir. Halaççanın sözcük varlığında *h-* ile başlayan pek çok sözcük vardır:

<i>hâara</i> 'ara' <ET <i>ara</i>	<i>hâarı</i> 'arı' <ET <i>arığ</i>
<i>hâart</i> 'art' <ET <i>art</i>	<i>hâay</i> 'ay' <ET <i>ay</i>
<i>hâaz</i> 'az' <ET <i>az</i>	<i>hâç-</i> 'açmak' <ET <i>aç-</i>
<i>haçuk</i> 'açık' <ET <i>açuk</i>	<i>hadak</i> 'ayak' <ET <i>adak</i>
<i>hâğrığ</i> 'ağrı' <ET <i>agrığ</i>	<i>hüel</i> 'nemli, ıslak' <ET <i>öl</i>
<i>hikmek</i> 'ekmek' <ET <i>ekmek</i>	<i>hogrı</i> 'uğru, hırsız' <ET <i>ogrı</i>
<i>hırak</i> 'ırak' <ET <i>ırak</i>	<i>helim</i> 'ölüm' <ET <i>ölüm</i>
<i>hâaçug</i> 'acı' <ET <i>açıg</i>	<i>hiin</i> 'mağara, in' <ET <i>in</i>

hirin, hürün 'ak, beyaz' <ET ürün

Halaççada Göktürkçenin sözsönu -g sesi korunur. Bu sese Oğuz dillerinde ve kimi Türk dillerinde düşmüştür:

henlig 'enli' <ET enlig bodağ 'boya' <ET bodag

kattığ 'katı' <ET katıg hağrığ 'ağrı' <ET ağıg

Örgü

Çoğul eklerinde herhangi bir değışiklik bulunmaz.

Halaççanın en önemli ağızlarından olan Harrab ağızında iyelik ekleri şöyledir:

Tekil Çoğul

1. kişı	-m hev-im 'evim'	-miz hev-imiz 'evimiz'
2. kişı	-y hev-üy 'evin'	-üz hev-üz 'eviniz'
3. kişı	-i/-si hev-i 'evi'	-leri hev-leri 'evleri'
	bâba-sı 'babası'	bâba-ları 'babaları'

Durum eklerinin kullanımı Halaççada çok ilginçtir.

Yalın durum bütün Türk dilinde olduğı gibi eksizdir.

Tamlayan durumu kimi örneklerde tıpkı Orhun Yazıtlarında olduğı gibi eksizdir. Bu durum çağdaş Türk dillerinde görülmeyen bir özelliktir.

bâba hevi 'babanın evi'

Bunun yanında kimi örneklerde ise -üün, -üüy -ii iekleri ileidir:

alünüün 'elinin'

neneyüüy ogli 'senin annenin oğlu'

Yönelme durumu -ka/-ke, -a/-e eki ileidir:

bâba-ka 'babaya'

al-ü-n-e '(senin) eline'

al-i-n-e '(onun) eline'

vaddılar taakka 'dağa gittiler'

keldik şam-a hevke 'akşama eve geldik'

Belirtme durumu eki -y, -i dir:

bâba-y 'babayı'

hev-i 'evi'

Bulunma durumu *-ça /-çe*, eki ile karşılanır:

bâba-ça 'babada'

hev-de 'eve'

şaaam istiçe 'akşam vaktinde'

bo herçe üç ogul vaaramış 'bu adamın yanında üç oğlan varmış'

Bu ek ile bulunma durumu anlatımı Halaççaya özgüdür. Yalnız Orhun Anıtlarında *bel-çe 'bele değin'* biçiminde buna benzer bir kullanım bulunur.

Çıkma durumu *-da* eki ile olur. *bâba-da 'babadan'*. Orhun Türkçesinde de bulunma durum eki olarak bu ek kullanılır. Bulunma durumu aynı zamanda çıkma durumunu da karşılar. Aynı olay çağdaş Türk dilleri içinde Yakutçada görülür. Bunun yanında *-indan/ -inden*, *iida/-iide*, *-inda/-iinde* kullanımları da saptanır:

yaarim eşiklerinden hinmiş 'yarım kapılarından çıkmış'

ketünde'ndi 'gerisinden çıkıp geldi'

hem aaçlugda hem aaşlugluxda yikinar 'hem açlıktan, hem de aşıklıktan çekiniyor'

Durum ekleri iyelik eklerinin üzerine geldiklerinde söylenişte önemli değişimler olur.

Tamlayan eki *-nuy* durumuna girer.

Yönelme durum eki *-a* sesine dönüşür. Sonuçta şöyle bir görünüm ortaya çıkar:

bâba-sı-nuy oğlu 'babasının oğlu'

bâba-m 'babama'

bâba-y-a 'babana'

bâba-si-y-a 'babasına'

bâba-miz-ça 'babamıza'

bâba-yiz-ça 'babanıza'

bâba-lariye 'babalarına'

Görüldüğü gibi durum eklerinin iyelik ekleri ile birlikte kullanımları Oğuz dillerindekine yakındır. Kökende *-ka* biçiminde olan yönelme eki *-n-* ünsüzünden sonra *-nka-* bileşimi üzerinden önce *-na* ve giderek de *-ya* biçimine dönüşmüştür.

Belirtme durumu ünsüzlerden sonra **-u/-, -i** eki ile karşılanır:

bâba-m-u kerdüm 'babamı gördüm'

Ünsüzlerden sonra **-y** eki iledir:

bâba-si-y kerdüm 'babasını gördüm'

Halaççada 3. kişide iyelik ekleri ile durum ekleri arasında adıl n'si bulunmaz.

ogli-da 'oğlunda'

Kişi sözcükleri bakımından Halaçça genel Türkçeden ayrılmaz. Kişi ve gösterme sözcükleri şöyledir:

Yalın	<i>men</i>	<i>sen</i>	<i>o biz</i>	<i>siz</i>
Tamla.	<i>meni</i>	<i>seni</i>	<i>unuy</i>	<i>biziy</i> <i>siziy</i>
Yönel.	<i>mene</i>	<i>sene</i>	<i>uya</i>	<i>bize</i> <i>size</i>
Belirt.	<i>meni</i>	<i>seni</i>	<i>unu</i>	<i>bizi</i> <i>sizi</i>
Eşit.	<i>mençe</i>	<i>sençe</i>	<i>unça</i>	<i>bizçe</i> <i>sizçe</i>

Dönüşlü sözcük *uez* 'kendi' sözüdür.

Sayı adlarında Türkiye Türkçesine göre birtakım değişiklikler vardır. Kimi sayı adlarının Türkçesi yerine Farsçası kullanılır: *bii* 'bir', *ekki* 'iki', *üç* 'üç', *tüert* 'dört', *büeş* 'beş', *alta* 'altı', *yüeti* 'yedi', *sekkiz* 'sekiz', *tokkuz* 'dokuz', *uon* 'on'.

<i>yigirmi</i> 'yirmi'	<i>otuz-hotuz</i> 'otuz'
<i>kırk</i> 'kırk'	<i>elli</i> 'elli'
<i>altmış</i> 'altmış'	<i>ekkiotuzuon</i> 'yetmiş'
<i>ekkekirk</i> 'seksen'	<i>üçotuz</i> 'doksan'

Sıra sayıları birtakım Halaç ağızlarında Azerice ve Türkmencede olduğu gibi **-minci** eki iledir:

<i>ekki-minci</i> 'ikinci'	<i>üç-minci</i> 'üçüncü'
<i>elli-minci</i> 'ellinci'	<i>yüz-minci</i> 'yüzüncü'

Bu sözcüklerin bir bölümü aynı zamanda belirteç işlevinde de kullanılır. Halaççanın belirteçlerinde de kimi ayrımlar vardır. Sözgelimi '*şimdi*' belirteci yerine "*tiem*" sözü kullanılır. Bu sözcük Türkiye Türkçesindeki "*demin*" sözü ile aynı köktendir. Halaççada sık kullanılan belirteçler şunlardır:

*bura 'bura'**ura 'ora'**nire 'nere'**ne 'ne'**kim 'kim'**câ 'nerede'**kâni 'nerede'**ku 'nasıl'***İlgi**

Halaççada Göktürkçenin kimi ilgeçleri kullanılır:

*asra 'altında'**bere 'beri yan'**ere 'karşı yan'**hâga 'arkada'**saru 'yüzünden'*

EROL DOĞAN***KARATEPE ASLANTAŞ YOLUNDA: SORUN
CEVAPLAYALIM***

Önce insan,
... ve bilim kadını
Prof. Dr. Halet Çambel

1936 Berlin Olimpiyadı

Berlin’de Olimpiyat yarışmalarına katılan ilk kadın sporcularımızdan biri, eskrim dalında Suat Fetgeri Aşeni Tarı ile ülkemizi temsil eder. (Ahmet Fetgeri Aşeni - Mehmet Şamil Şaplı - BJK) Olimpiyatlara damgasını vurmak isteyen Hitler ve yönetimine karşı olduğunu Hitler ile tanıştırmayı kabul etmeyerek göstermiştir (DAİ İstanbul Başkanı Prof. Dr. Felix Pirson’un yaptığı konuşmadan.).

“Yerinde korumanın öncülüğünden Mars’a kadar uzanan bir sürece...”
ya da neden bir UNESCO dünya kültürel mirası olmalıdır ?

* Mimar. dgn.erol50@gmail.com

*Konuşma Tarihi: 02 Kasım 2022

Dünya kültür mirasına giden yol ya da uzun bir yolun başlangıcı ...

1945 yılında İÜ Arkeoloji bölümünden bir araştırma ekibi Develi (Kayseri) den Gezbeli, Saimbeyli, Feke ve Kozan üzerinden Çukurova'ya ulaşan büyük kervan yolu üzerinde araştırma gezisi düzenlerler. Ekibin 1945 yılı sonbaharında duyumları alınan Kadirli bölgesindeki aslantaş kalıntılarına ilk ziyareti uzun ve zorlu bir yolculuktan sonra 1946 Şubat ayında yapılır. Ören yerine ulaşan ekibin ilk gözlemleri ve değerlendirmesi sonucu; ilk kararları burada uzun soluklu bir bilimsel araştırma ve kazı yapılması yönünde olur.

Karatepe – Aslantaş'ın Adana'ya göre konumu

Karatepe'ye ulaşan ilk ekip: H.Th. Bossert, Ekrem Kuşçu, Nuh Naci Kum, Hacı Ağa Türkmenoğlu, Halet Çambel ve at arabaları sürücülere,

Çambel, H., Özyar, A. (2003). *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Die Bildwerke*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, sayfa 2, resim 1.

Tarhunzas / Ba'al heykelinin 1947'deki durumu. Çambel, H., Özyar, A. (2003). *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Die Bildwerke*, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, sayfa 2, resim 2.

Bu araştırma kazı ekibinin içinde Bahadır Alkım, Halet Çambel, Nihal Ongunsu ve Mühibe Darga da bulunmaktadır. Bu isimler ileride kendi bilim dallarında ünlü birer bilim insanları olacaklardır. Dr. Halet Çambel ise Karatepe-Aslantaş'ın ayrılmaz bir parçası haline gelecektir.

Hitit çivi yazısı 1915 yılında yaklaşık 10 yıllık bir çalışma sonunda Prof. Dr. Bedřich (Friedrich) Hrozný tarafından okunmuştur. 1928 – 1946 yılları arasında Pierro Merrigi, Ignace J. Gelb, Emil Forrer ve Helmuth Theodor Bossert çalışmalarını aralıksız sürdürmüşlerdir. 1973 Emile Laroche, John David Hawkins, Anna Marpurgo Davies ve Günter Neumann, Franz Xavier Steinherr, 1992'de Neumann, 1996'da Hawkins yeni tezlerini açıklamışlardır. (Çambel, H., (1998). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Volume II*, Karatepe – Aslantaş, Walter de Gruyter, Berlin – New York; *Untersuchungen zur indogermanischen Sprach – und Kulturwissenschaften*; Hawkins, J. D.H., (2023). *Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Volume III*, Walter de Gruyter (Hawkins'in son çalışması, basımda).

Karatepe – Aslantaş Yazıtlarının Önemi

20. yüzyılın başında başlayan kazılar ve buluntuların ışığında önce Hitit çivi yazısı ve bu uzun soluklu çalışmalar sonucunda da Karatepe yazıtları ile Hitit, Luwi – Anadolu hiyeroglifleri çözülmüş ve okunabilmiştir.

Dr. Meltem Doğan-Alpaslan, Osmaniye OKÜ’ de yapılan son toplantıda değişik tanımlamalara son vermek için “Anadolu hiyeroglifleri” adının kullanılması görüşünü ön plana çıkarmıştır. (2016)

Çift dilli olan Karatepe yazıtları; bir anlamda 3 dilli Reşid taşı (Rosetta taşı) benzeri işleviyle bilim insanlarına bu dilin çözümünde ana öge olmuştur. Bu arkeolojik alan ülkemiz arkeoloji ve korumacılık alanında ilklerin uygulama yeride olmuştur. Bunun yanında kazıda ortaya çıkarılan arkeolojik eserlerin in situ ve diğer buluntuların; alanında, özgün yerinde korunması, koruyucu çatı örtülerinin yapılması ilkesi benimsenmiştir.

Badruine römischer Gutshof Weinsberg, Baden Württemberg, 1906

Unutulmaması Gerekenlere Gelince

Kazı yerlerinde ilk koruyucu çatı 1906 yılında Weinsberg’de bulunan Roma Dönemi hamam harabeleri için yapılmış, bunu da 1932 yılında A.B.D., Arizona’daki Casa Grande harabesi üstündeki çatı izlemiştir. 1957 yılında ise Brandi’nin yönlendirmesi ile mimar F. Minissi İtalya, Sicilya’da Villa del Casale in Piazza Armerina kalıntılarına koruyucu çatı tasarlamış ve uygulanmıştır. İhsan Kıyğı Konya Alaaddin Köşkü’nün kalan kerpiç duvarı için aynı yıllarda brüt beton hiperbolik kabuk tasarlamış ve uygulanmıştır.

Arizona Casa Grande koruyucu çatı, 1932 Boston'lu mim. Frederick Law Olmsted, jr

Adolf Kölping, 1813-1865

Man sichert sich die Zukunft, indem man die Vergangenheit ehrt. One secures the future for one-self by honouring the past.

Geçmişe saygın olmakla, gelecek güvenlik altına alınır.

Ein Dach für Ephesus, Österreichisches Archäologisches Institut Sonderschriften Band 34, 2000

Charles Edourd Jeanneret (Le Corbusier)

Geriye bakarak ileriye doğru hareket etmek mümkün değildir; geçmişte yaşayan ilerleme sağlayamaz. ”

Tarihteki mimarlık yapıtları, analitik bir gözle incelendiğinde onlardan birtakım ilkeler çıkartılabilir ki, önemli olan bunlardır; ilkeler her zaman çağdaş koşullar ışığında yorumlanıp uygulanabilir, fakat geçmişin özgün biçimleri tekrarlanamaz, taklit edilemezler!

Le Corbusier, (1911-1965). L'Architecture et l'urbanisme Turc par les yeux de L.C. 'den çeviri, **Kortan**, Enis Prof. Dr., (7. baskı 2015) Le Corbusier gözüyle Türk Mimarlık ve Şehirciliği, 16-17, Boyut Yayınları, İstanbul.

1975 Europa Nostra

A future for our past.

Eine Zukunft für unsere Vergangenheit

Geçmişimiz için bir gelecek.

Ya da; Tersine çevrilmiş bir slogan:

“Geleceğimiz için bir geçmiş”

(Metin Ahunbay, ÇEVRE Mimarlık ve Görsel Sanatlar Dergisi, 3 Mayıs/Haziran 1979, İstanbul.)

Görüşlerin Özeti

Caso per caso. – Case per case.

Her durum kendine özgüdür.

Ambrogio Annoni (1882-1954)

Restoration is filling the gaps, removing the fills.

Restorasyon boşlukları doldurmak, dolguları boşaltmaktır.

Cesare Brandi (1906-1988)

Restoration: What you, we think right; may be wrong.

Doğru düşündükleriniz, düşündüklerimiz; belki yanlış olabilir.

Toshiyuki Kono, ICOMOS Japonya (İstanbul, Ekim 2016)

Dünya’da Durum ve Karatepe

Dünya geneline bakıldığında zaman Birleşmiş Milletlerin şemsiyesi altında II. Dünya Savaşı sonrası UNESCO üye devletlerin katkısıyla 14.12.1945 kurulmuştur. Ülkemiz bu kuruluşu 20.05.1946 gün ve 4895 sayılı yasayla onamıştır.

1949 yılında ise UNESCO Türkiye Milli Komisyonu çalışmalarına başlar. Somut ve somut olmayan kültürel ile doğal mirasın korunmasında etkin rol oynayan ve günümüzde binlerce akademisyen - uzman üyesi olan ICCROM 1956 – 1959 yıllarında, ICOMOS ise 1965 yılında kurulmuştur.

İTÜ Mimarlık Fakültesinde Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü Verzone’nin asistanı olan Doğan Kuban tarafından 1953 yılında kurulacaktır.

Geniş Ufuklu Bilimsel Bakış ve Çevreye Duyarlılık

Kazı çalışmaları ve araştırmalar dışında Karatepe köyünün diğer sorunlarının çözümünde büyükçe bir rol almış ve oynamıştır.

Çocukların temel eğitimi.

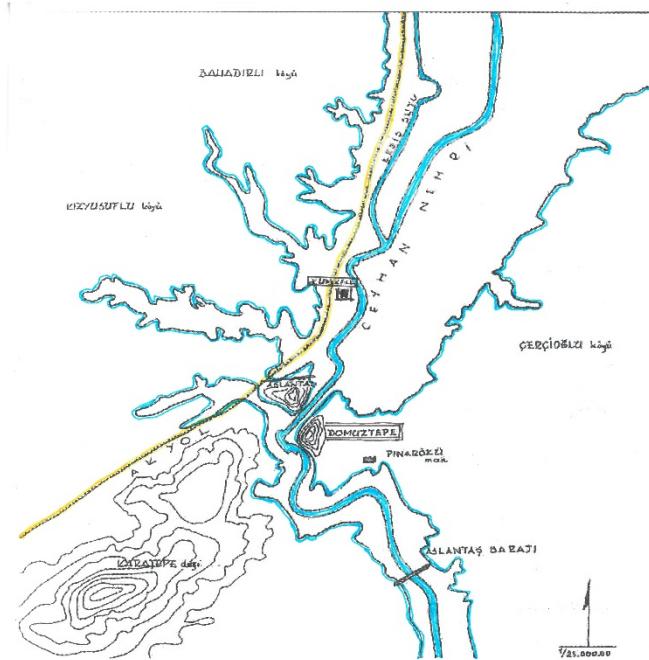
Çevre gençlerinin eğitimi, iş - meslek kazandırılması ve işliklerin kurulması.

Halıcılık kursları ve Karatepe kilimciliğini yayma.

Karatepe bölgesinde folklor, flora ve fauna araştırmaları.

Karatepe – Aslantaş’ın Çevreye Katkısı ve Dr. Çambel ...

Alan ve buluntular restore edilerek ziyaretçilere açılmıştır. Bu çerçevede Karatepe-Aslantaş ören yeri yalnızca bir arkeolojik alan açık hava müzesi değil, yakın - uzak çevresiyle de değerlendirilerek ülkemizin 1960’ lı yıllarda ilk Milli Parkı da olmuştur.

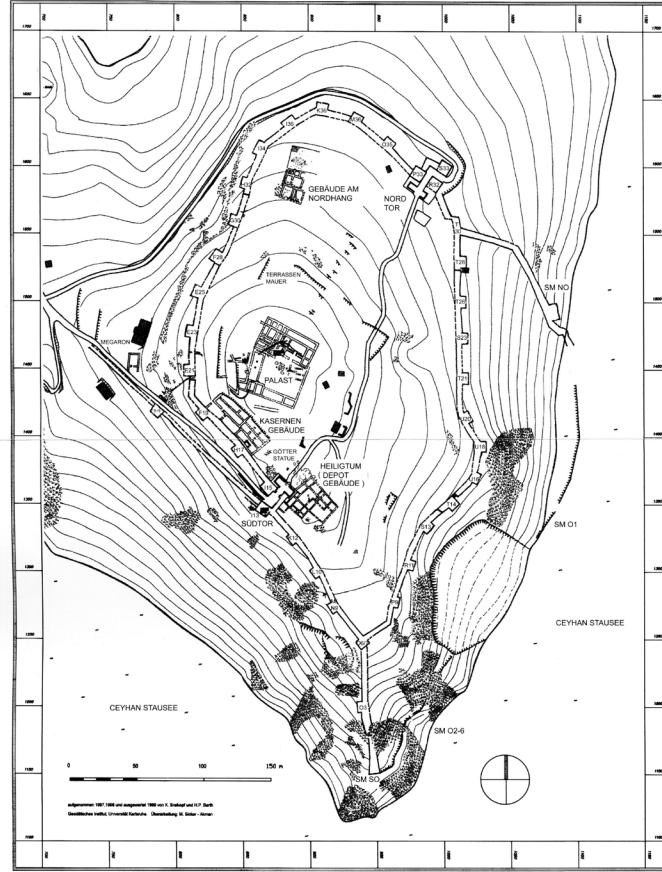

Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe’nin konumu

Çambel, H., Özyar, A. (2003). *Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Die Bildwerke. 11, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein*

Karatepe-Aslantaş

BEILAGE 1

Karatepe-Aslantaş, Topographische Karte mit Bezeichnungen der Gebäude und Mauerabschnitte, M 1 : 2000

Karatepe-Aslantaş Topographische Karte mit Bezeichnungen der Gebäude und Mauerabschnitte M 1:2000

Martina Sicker-Akman, Die Bauwerke, Reichert Verlag Wiesbaden, 2014

Karatepe - Aslantaş'ta ise 1953 yılında kazı döneminde eserlerin korunması gerekliliği ve sorunu ile karşı karşıya gelinmiştir. 1947 – 1953 yılları arasında açılan ve ortaya çıkarılan eserlerin yerinde (in situ) bırakılması sonucu dış hava koşullarında da zarar gördüğü gözlemlenmiştir.

Burada tam anlamıyla bir ikilem (paradox) ile karşı karşıya kalınır. Eserlerin müzelere taşınması veya yerinde restorasyonu, onarılması ve ziyarete açılması görüşü kazı ekibi ve restorasyonda önemli rol oynayan IRC – ISRC (Roma,İtalya) uzmanlarınca ve yöneticilerince de değerlendirilir.

Cesare Brandi'nin görüşleri dikkate alınır:

Yapılacak çatı hiç bir şekilde eskinin bir kopyası ve onunla yarış içinde olmayacaktır. Modern, tarihi ve arkeolojik eserlerden - yapılardan tamamen

kopuk olacaktır. Çatılar ziyaretçiyi etkilemeyecek ve gözünü almayacak, tarihi eserleri ön planda tutarak açık araziyle olan bağlantılarını koparmayacaktır.

Yapım süreci . . .

Turgut Cansever

Nail Çakırhan

Mustafa İnan

İbrahim Süzen

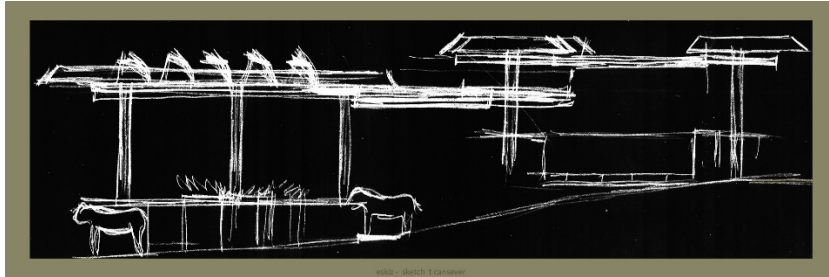
Emrullah Altay

Etem Menderes

Abb. 65. Nordtor. Wellblechdach.

Kuzey kapısı ondüle sac lehvadan yapılan I. evre koruyucu çatılar. a.g.e., s.52, r.65

Turgut Cansever arşivinden

Güney Kapı, Genel Görünüm: Eserler ve Turgut Cansever Saçakları - Karatepe

Bütün bu statik ve betonarme problemlerini çözme görevini Vural Cinemre, y. müh. inş. ve danışmanı-hocası Prof. Dr. Mustafa İnân üstlenirler. Uygulama sonrası bakım, onarım işlemlerini ve giderlerini en aza indirmek için bütün yapı elemanları brüt beton olarak dökülür.

1946 yılında kazıda görev alan İbrahim Süzen uygulama işine yüklenici olarak başlar. 1957 sonbaharında zorlu hava koşulları neticesinde işi bırakmak zorunda kalır.

Adana'da Emrullah Altay, Ankara'da Etem Menderes ve Tevfik İleri bürokratik ve teknokratik sorunların çözülmesinde, bir anlamda aşılmasında önemli bir rol oynarlar.

1951 yılından başlayarak Karatepe - Aslantaş çalışmalarında yer alan Nail Çakırhan, İbrahim Süzen'in işi bırakması sonunda uygulama işini üstlenerek bir anlamda Dr. Cansever'in yanında uygulamalı mimarlık eğitimine başlar.

Bu süreç Nail Çakırhan için ileride Ağa Han ödülüne giden yolun başlama noktası olacaktır. Nail Çakırhan bu I. uygulama dönemini 1961 yılında sonlandırır.

Daha sonraları fırtına tanrısı Tarhunzas / Ba'al heykeli için kalıcı üst örtü yapılması gündeme gelir. Dr. Çambel ile yapılan görüşmeler sonucu Dr. Cansever'in burası içinde proje yapması sağlanır. Betonarme ve statik projelerini ise Niyazi Parlar, inş. müh. hazırlar. Uygulamada Kültür Bakanlığı kaynaklarının dışında, Hasan Bar y. müh. har. yardımıyla da Tekfen TAG otoyol şantiyesi destek olur.

Turgut Cansever'in Arşivinden

Tarhunzas Ba'al için yapılan saçak, Turgut Cansever

Fotograf : Ozan V. Tüzün

Bu çatı örtüsü Dr. Canseveri'in Karatepe - Aslantaş için son proje tasarımı, benim de beraber çalışma şansını yakaladığım - bulduğum Nail Çakırhan'ın ören yerindeki son uygulama çalışmasıdır.

Dr. Cansever'in yerinde yaşayarak ve irdeliyerek en iyi çözümü bulduğu inancını taşımaktayım. Dolayısıyla yerinde, estetik, işlevsel ve mühendislik olarakta uygun bir çözümdür.

Arkeolojik alanlarda koruma, alan yönetimi kolay ve hızlı çözümü bulunan konular değildir.

Bilim ve uygulama dünyasında bu konular sürekli tartışılmaktadır. Yeni anlayışlar, arayışlar gündemde kalmaya devam edecektir.

Mayıs 2002 Antalya da yapılan 4. ICOMOS Türkiye-Yunanistan ortak toplantısında İsrail'li bir bilim insanı olan Giora Solar' dediği gibi: *“Eski eserler çok narin ve hassastır. Onları güneş ve yağmurdan korumak için ivedilikle bir şemsiye alın-yapın. Kalıcı veya diğer çözümleri ise sonra araştırın.”*

Surlar, hayalet duvarlar (ghost walls) ve koruyucu çatı sistemi

Fotoğraf: Ozan V. Tüzün

Sur Duvarları / Hayalet Duvarlar

Müzenin öyküsü:

Turgut Cansever'in müze binası tasarımı . . . (1957 ve sonrası)

Çambelin uzun soluklu ön görüşü ve hedefi: 1990 →

Ç.Ü. Mimarlık Mühendislik Fakültesi Mimarlık Bölümü 1990

Doç. Dr. Tamer Gök

Mimar Silvia Özler ve öğrenci projeleri

Mimar İpek Durukan çalışması

Y. Mimar Lütfü Ünver uygulama ve mühendislik hizmetleri projeleri

Uygulama: Adana Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü (İdare-Kontrol) Zülfükar İnönü Tümer, İnş. Müh. İTÜ (Yüklenici)

Yapım ödeneği kaynağı: TC Kültür Bakanlığı

Müze Alanı

Müze Binası / Karatepe

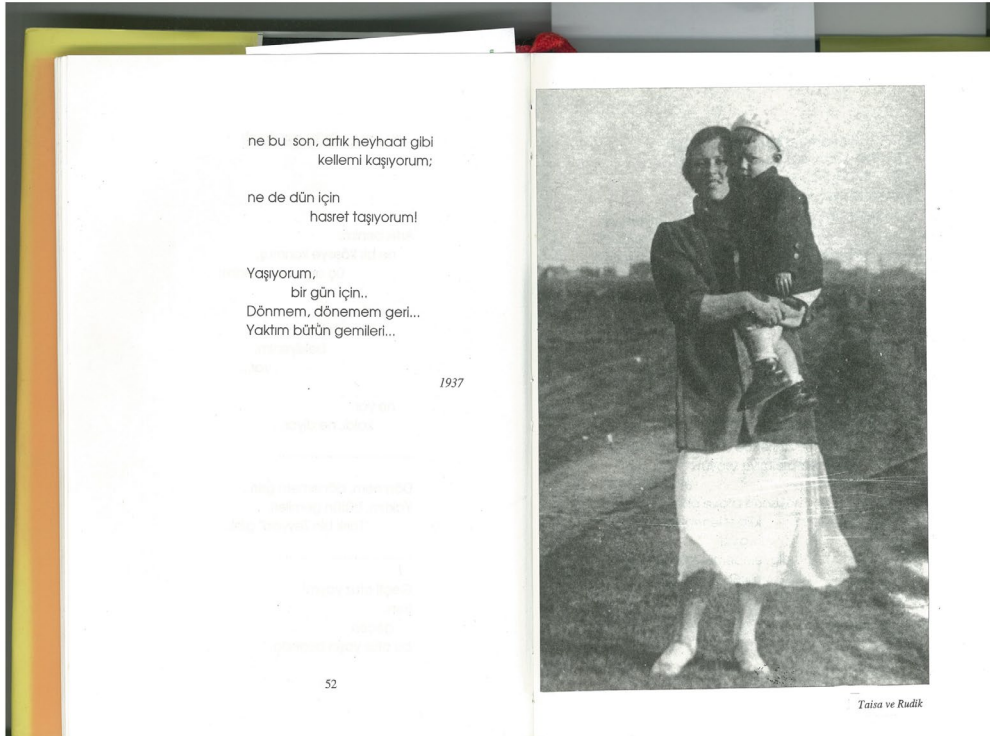
Erol Doğan, Akın Aksoy, Prof. Dr. Halet Çambel, ?, Prof. Dr. Rainer Michael Boehmer - Haziran '04 Tübingen Uni.

Hollanda Başkonsolosluğu, İstanbul 15.01.2005

Prof. Dr. Rikkat Koçak, Prof. Dr. Halet Çambel, Prof. Dr. Ufuk Esin, Prof. Dr. Ayşe Doğan Boğaziçi Üniversitesi Temmuz 05.

Karatepe-Aslantaş:

“Yerinde korumanın öncülüğünden Mars’a kadar uzanan bir süreç...”
ya da neden bir dünya kültürel mirası olmalıdır ? ,

John Grotzinger ve Tarhunzas / Ba'al 18.07.1999

Yurt Dışı Ekibi ve İlgili Bağlantılar

John Grotzinger, Prof. Dr.

Osman Sinan Akçiz, Ph. D.

John Thurmand.

Wes Watter, Ph.D..

James Rice, Ph.D.

NASA JPL, Pasadena-California

http://wec3d.com/gallery2/v/travel/Turkey/?g2_page=3

http://mars.nasa.gov/mer/spotlight/spirit/a24_20040602.html

<http://mars.nasa.gov/mer/newsroom/pressreleases/20040604a.html>

<http://www.jpl.nasa.gov/missions/mer/images.cfm?id=521>

<http://mars.nasa.gov/mer/gallery/panoramas/opportunity/2004.html>

[Opportunity images from this press release - Mars Home
mars.nasa.gov/.../opportunity/20040408a.html](https://mars.nasa.gov/.../opportunity/20040408a.html)

[PDF][Overview of the Opportunity Mars Exploration Rover Mission ...](https://web.gps.caltech.edu/.../2006_Squyres_Meridia...)

web.gps.caltech.edu/.../2006_Squyres_Meridia...

Sürecin Başlaması

TMMOB Mimarlar Odası Cemal Sami Yılmaztürk anısına V. Ulusal Mimari Koruma Proje ve Uygulamaları Sempozyumu düzenlenmesi.

22. Ağustos 2018 günü TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesinde yapılan hazırlık toplantısında gündeme geldi.

Osmaniye Temsilciliğinde yapılan ön görüşme.

MMOB Mimarlar Odası Adana Şubesinde yapılan yönetim kurulu toplantısında etkinliğe destek verilmesi kararı ve kararlılığı.

Osmaniye’de yapılan ilk toplantı.

Aynı gün KAVAK ile buluşma.

Dünya Miras Listesine Alınma Kriterleri
Eğer bir varlık aşağıdaki kriterlerden bir veya daha fazlasını karşılıyorsa, Komite bu varlığın istisnai evrensel değere sahip olduğunu kabul eder. Bu nedenle aday gösterilen varlıklar:

- i. *İnsanın yaratıcı dehasının üst düzeyde bir temsilcisi olması,*
- ii. *Dünyanın bir kültür bölgesinde veya bir dönemde mimarlık veya teknoloji, anıtsal sanatlar, kent planlama veya peyzaj tasarımı alanlarında önemli gelişmelere ilişkin insani değer alışverişlerine tanıklık etmesi,*
- iii. *Yaşayan veya yok olmuş bir kültür geleneğinin veya uygarlığın istisnai, ender rastlanan bir temsilcisi olması,*
- iv. *İnsanlık tarihinin önemli bir aşamasını veya aşamalarını gösteren bir yapı tipinin, mimari veya teknolojik bütünüün veya peyzajın istisnai bir örneği olması,*
- v. *Özellikle geri dönülmez bir değişimin etkisi altında hassaslaşmış olan çevre ile insan etkileşiminin veya bir kültürün/kültürlerin temsilcisi olan, geleneksel insan yerleşimi, arazi kullanımı veya deniz kullanımının istisnai bir örneği olması,*
- vi. *İstisnai evrensel önem taşıyan sanatsal veya edebi eserler, inançlar, fikirler, yaşayan gelenekler ve olaylarla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olması. (Komite bu kriterin tercihen diğer kriterler ile birlikte kullanılması gerektiğini kabul etmektedir)*

Dünya Doğal-Kültürel Miras Listesine Alınma Kriterleri

vii. *Üstün doğal görünelere veya eşsiz doğal güzelliklere ve estetik öneme sahip alanları içermesi,*

viii. *Yaşamın kaydı, yer şekillerinin oluşumunda devam eden önemli jeolojik süreçler veya önemli jeomorfik veya fizyografik özellikler dahil dünya tarihinin önemli aşamalarını temsil eden istisnai örnekler olması,*

ix. *Ara, tatlı su, kıyı ve deniz ekosistemleri ve hayvan ve bitki topluluklarının evrim ve gelişiminde devam eden önemli ekolojik ve biyolojik süreçleri sunan istisnai örnekler olması,*

x. *Bilim veya koruma açısından istisnai evrensel değere sahip tehlike altındaki türleri içeren yerler de dahil, biyolojik çeşitliliğin yerinde korunması için en önemli ve dikkat çeken doğal habitatları içermelidir.*

UNESCO Dünya Mirası Komitesi Üyeleri
Komite Başkanı: H.E. Alexander Kuznetsov, Rusya Federasyonu Paris Büyükelçisi ve UNESCO nezdindeki daimi temsilcisi.
19-30 Haziran 2022 de yapılması gereken 45. dönem toplantısı ertelenmiştir.

1. Arjantin ('25)	8. İtalya ('25)	15. Rusya Federasyonu ('23)
2. Belçika ('25)	9. Japonya ('25)	16. Ruanda ('25)
3. Bulgaristan ('25)	10. Mali ('23)	17. Saint Vincent ve Grenadinler ('25)
4. Mısır ('23)	11. Meksika ('25)	18. Suudi Arabistan ('23)
5. Etiyopya ('23)	12. Nijerya ('23)	19. Güney Afrika Cumhuriyeti ('23)
6. Yunanistan ('25)	13. Umman ('23)	20. Tayland ('23)
7. Hindistan ('25)	14. Katar ('25)	21. Zambiya ('25)

UNESCO Komite üyesi ülkeleri İngilizce adlarına göre sıralamıştır. Üyelik 4 yıl içindir ve bitim yılı belirtilmiştir.

Sürecin Özeti

Ön hazırlıklar ve çeşitli girişimler.

TMMOB Mimarlar Odası Adana Şubesi Başkanı Ozan Veli Tüzün ve Yönetim Kurulu ile Osmaniye Temsilciliği Başkanı Halise Şen ve Yönetim Kurulunun çalışmaları.

(Y. Mimar Şehir Plancısı F. Yasemin Kara Acar ve Erol Doğan)

KA-VAK tarafından yürütülen çalışmalar ve başvuru dosyasının 09.01.2019 günü Kadirli Kaymakamlığına teslim edilmesi.

Osmaniye Valiliğince başvuru dosyasının Kültür ve Turizm Bakanlığına iletilmesi.

İlgili birimde ön incelemenin yapılması ve düzenlemeler için dosyanın geri gönderilmesi.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı uzmanı Uğur Işık'ın katkıları.

Prof. Dr. Aslı Özyar, Prof. Dr. Mehmet Özdoğan ve Doç. Dr. Zeynep Eres Özdoğan'ın bilimsel ve akademik katkıları sonucunda Mart 2019 ayında başvuru dosyasının Osmaniye Valiliği kanalıyla Bakanlığa gönderilmesi.

Nisan 2109 da başvuru dosyasının Bakanlık Makamına sunulması ...

2019 yılı için Bakanlıkça Tokat Bolluca Mağarası dışında UNESCO'ya başvuru yapılmaması

Bekleyiş ...

KA-VAK çalışmaları.

Değişik ortamlarda konuyu gündemde tutma çalışmaları.

ve final ...

14 Nisan 2020 de geçici listenin açıklanması, ve birinci aşamanın sonuçlanması.

Karatepe-Aslantaş Archeological Site – UNESCO World Heritage Centre whc.unesco.org

<https://whc.unesco.org/en/tentativelists/6470/>

... Maratona katılmaya hak kazanılması.

Yönetim Planının Gerekçesi

Bütün insanlığın ortak mirası olarak kabul edilen üstün evrensel değere sahip kültürel ve doğal varlıkları dünyaya tanıtmak, toplumda bu mirasa sahip çıkacak bilinci oluşturmak ve çeşitli sebeplerle bozulan, yok olan kültürel ve doğal değerlerin yaşatılması için gerekli işbirliğinin uluslararası düzeyde sağlanması amaçlanmıştır.

16 Kasım 1972 de ‘‘Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair’’ sözleşme imzalanmıştır.

Ülkemiz de sözleşmeyi 14.04.1982 gün 2658 sayılı yasayla uygun bulmuştur.

23.05.1982 gün ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile onaylanarak 14.02.1983 gün ve 17959 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Buna bağlı olarak sözleşmenin uygulanmasının kolaylaştırmak için “Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage” (Dünya Mirası Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Operasyonel Kılavuz) hazırlanmıştır.

İlk kez 1997 yılında yayınlanan kılavuz koruma yaklaşımlarının geliştirilmesi amacıyla bir çok kez revizyon geçirmiştir. 2005 yılında yayınlanan kılavuza “*Aday gösterilen her bir varlığın, üstün evrensel değerinin tercihen katılımcı yollarla nasıl korunması gerektiğini belirten uygun bir yönetim planı veya başka bir yönetim sistemine sahip olmalıdır. Bu yönetim sisteminin amacı, bugünkü ve gelecek nesiller için varlığın etkin korunmasını sağlamaktır.*” paragrafı eklenmiştir.

Böylelikle 2005 yılından başlayarak dünya mirası olarak önerilen, ilan edilen ve Dünya Mirası Listesi’nde yer alan alanlar için bir *yönetim planının hazırlanması zorunlu hale getirilmiştir.*

Bu kapsamda Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin taraf devletlerinden biri olan ülkemiz Türkiye’de de çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun Ek-2A maddesine dayanılarak 27.11.2005 gün ve 26006 sayılı “Alan Yönetimi ve Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” hazırlanmıştır.

Böylelikle sit alanları, ören yerleri etkileşim/geçiş sahaları ile bağlantı yollarının yönetim alanlarının belirlenmesi, yönetim planlarının hazırlanması, onaylanması, uygulanması ve denetlenmesi ile alan yönetimini gerçekleştirmek üzere görev alacak danışma kurulu, alan başkanı, eşgüdüm ve denetleme kurulu, denetim birimi ve anıt eser kurulunun görev, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesine ilişkin esas ve usuller tanımlanmıştır.

“*Aday gösterilen her bir varlığın, üstün evrensel değerinin tercihen katılımcı yollarla nasıl korunması gerektiğini belirten uygun bir yönetim planı veya başka bir yönetim sistemine sahip olmalıdır.*

20 Nisan 2020 de Dünya Mirası Geçici Listesi’nde yer alan Karatepe – Aslantaş Ören Yeri’nin *yönetim planının hazırlanması zorunlu hale gelmiştir.*

Karatepe – Aslantaş Ören Yeri için yönetim planının hazırlanması en öncelikli hedeflerden biridir.

Özet olarak

Karatepe – Aslantaş Ören Yerinin UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alabilmesi için yönetim planı hazırlanmalıdır.

Karatepe – Aslantaş Ören Yeri gündemde her zaman kalmalıdır.

Kültürel Miras ve Kalkınmanın itici gücünden biri olan Turizm

Turizm ve kültürel miras bir bıçağın keskin iki yüzü gibidir.

Ören yerleri ve sit bölgelerinin yönetilmesi özen gerektirmektedir.

Ayrıntılı bilgi için: ICOMOS Paris Deklarasyonu (Paris, UNESCO merkezinde 01 Aralık 2011 tarihinde kabul edilmiştir)

KONFERANS

**Kadirli Karatepe-Aslantaş'ın Tarihçesi
ve UNESCO Dünya Kültür Miras
Listesi Adaylık Süreci**

Konuşmacılar
Erol Doğan, Yüksek Mimar
F. Yasemin Kara Acar, Mimar, Şehir Plancısı

Tarih: 13 Mart 2019, Çarşamba, Saat 17.30-19.00
Yer: Kadirli Eğitim ve Kültür Vakfı Adana Şube Lokali

KA-VAK
Kadirli Eğitim ve Kültür Vakfı Adana Şubesi

Halet Çambel Buluşmaları I

ÇÜTAM | TMMOB MİMARLAR ODASI
SMGM E-SEMİNERLERİ

KORUMADA GÜNCEL KONULAR
Moderatör: Zeynep Eres

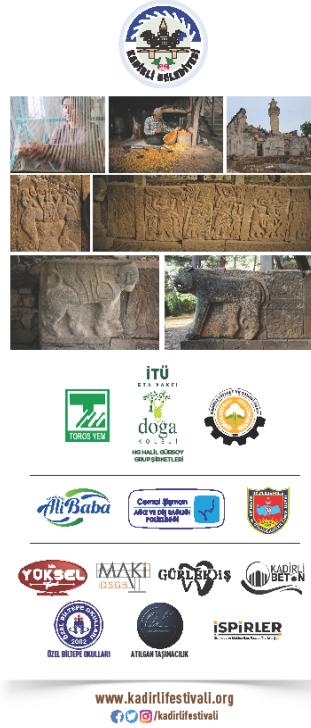
15 Haziran 2020, 16.00-18.00

KORUMA TARİHİNDE ÖNCÜ BİR PROJE:
KARATEPE-ASLANTAŞ
UNESCO DÜNYA MİRASI GEÇİCİ LİSTESİNDE

Katılımcılar:
Aslı Özyar (Prof. Dr., Arkeolog)
Erol Doğan (MO Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi)
Mehmet Özdoğan (Prof. Dr., Arkeolog)
Mustafa Sayan (Ar. Gör., Mimar)

Mart 2022 ÇÜ Mimarlık Bölümü öğrencileri Karatepe Aslantaş'ta

1. GÜN	KONUŞMACILAR	2. GÜN	3. GÜN
11:00 Kadiri Kaymakamı ve Belediye Başkanı ziyaretleri 16:00 • Resim Sergisi Yer: Kadiri Kent Müzesi • El İşi Sergisi ve Kitap İmza Stantları Açılışı Yer: Kabasakal Parkı Kültür Merkezi 20.30-23.00 Şair ve Sanatçıların Sunumu Yer: Öğretmen Evi Meydanı	KONUŞMACILAR • Sena İsmayilova-Azerbaycan • Dr. Darka Adatova-Azer • Doç. Dr. Nezir Sipahi • Mezzamın Brühlin • Mirovat Alaskah SANATÇILAR • Aşık Feymanlı • Aşık Selami Yağar • Ali Can • Yazar Sönmez • Aygün Akbaba • Burakcan Samkhalova • Ayhan Karbaş • Samir Abdullayev • Bay Murat Kazancı • Zafar Doğulu Orkestrası	10.00-14.00 Karatepe gezisi Tiyatro Grubu, Gençlik Korosu İker Oktarın Piyano Resitali 15.00- 16.00 Karatepe Kırulu Konferansı Konuşmacılar: Yök. Mimar Erol Doğan ve Prof. Dr. Selma Yel Yer: Devlet Bahçeli Kültür Merkezi 16.00-17.30 Şair ve Sanatçıların Sunumları Yer: Öğretmen Evi Meydanı 17.30-18.30 Kortej Yürüyüşü 20.00- 23.00 Konserler	12.30-13.30 KA-VAK Kız Öğrenci Yurdu Temel Atma Töreni 15.00-16.00 Alacami Gezisi 16.00-19.00 Şair ve Sanatçıların Sunumları Yer: Öğretmen Evi Meydanı SANATÇILAR • Aşık Feymanlı • Aşık Selami Yağar • Aşık Pırıyanı • Samir Abdullayev • Aygün Akbaba • Ayhan Karbaş • Alcan

KAYNAKLAR

- Çambel, H., Aksoy, A., Freed, J., Işın, M.A., Rossiter, J. (1991). Karatepe-Aslantaş ve Domuztepe 1989-1990 Dönemi Çalışmaları. T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü XII. Kazı Sonuçları Toplantısı I., 399-426, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- Anonim (1995). Halet Çambel İçin Prehistorya Yazıları, Graphis Yayınları, İstanbul
- Dirican, M. (1997). Yaşamını Arkeolojiye ve Anadolu'ya Adanmış Bilim Kadını Halet Çambel. TÜBİTAK Bilim ve Teknik, 359, 72-80, Ankara
- Arsebük, G., M. J. Mellink, W. Schirmer (Derleyenler) (1998). Light on Top of the Black Hill Studies presented to Halet Çambel, Ege Yayınları, İstanbul
- Çambel, H., (1998). Corpus of Hieroglyphic Luwian Inscriptions Volume II, Karatepe – Aslantaş, (Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaften), Walter de Gruyter, Berlin – New York
- Urgan, M., (1998). Bir Dinozorun Anıları, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Tic. ve San. A.Ş., İstanbul
- Urgan, M., (1999). Bir Dinozorun Gezileri, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Tic. ve San. A.Ş., İstanbul

- Anonim (2001). Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık A.Ş., İstanbul
- Çambel, H., Özyar, A. (2003). Karatepe-Aslantaş Azatiwataya Die Bildwerke, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein
- (2003-2004). Toroslarda Bir Efsane Karatepe Aslantaş [Belgesel film]. Nöbetçi Ajans Reklamcılık Film Yapım Yönetim ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul
- Bektaş, C. (2004). 2004 Prince Claus Awards The Positive Results of Asylum and Migration. 45-49, Prince Claus Fund, The Hague
- Çakırhan, N. (2005). Yapı Sanatında Yarım Yüz Yıl Geleneksel Mimarinin Şiiri Nail Çakırhan, Ege Yayınları, İstanbul
- Küçük, İ. (2010). Halet Abla Destanı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Anonim (2011). Doğumunun 100.Yılında “Geleneksel Mimarinin Şairi” Nail V. Çakırhan, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, İstanbul
- Özdoğan, M. (2014). Aydın, Bilim İnsanı, Eğitimci, Arkeolog Halet Çambel, Tarih Vakfı Toplumsal Tarih, 243, 35-39, İstanbul
- Editör Çambel, H. (2014). Karatepe-Aslantaş Azitawataya Band 2; Martina Sicker-Akman, Die Bauwerke, Eva-Maria Bossert, Keramik, Wolfgang Fischer-Bossert, Kleinfunde und Fundmünzen, Reichert Verlag Wiesbaden
- Eres, Z. (2019). Türkiye'nin Arkeolojik Alan Koruma Tarihinde Karatepe – Aslantaş'ın Yeri. Arkeoloji ve Sanat, 157-158, 283-298, İstanbul
- Sayan, M., (2019). Karatepe-Aslantaş Arkeolojik Alanındaki Koruma ve Restorasyon Uygulamalarının İtalyan Arşiv Belgeleri Işığında Değerlendirilmesi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Restorasyon Programı Yüksek Lisans Tezi
- Sayan, M., Eres, Z. (2021). 60 Yıllık Bir Koruma Mücadelesi, Karatepe-Aslantaş: Halet Çambel ve İlklerin İnşası, MimarİST, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi, 70, 14-26, İstanbul

ZERRİN SÖĞÜT***ADANA’NIN YEŞİL MİSAFİRLERİ***

Bu sunumda yerli sandığımız birçok türü tanıtmak istiyorum. Bu türlerin görsellerini ve doğal olduğu ülke/bölgeleri de tanıyacağız. Ancak bu sunumu kentsel alanda yapılan bitkilendirme çalışmaları hakkında bazı bilgiler vererek başlatmak isterim. Öncelikle kentlerde park, bahçe ve yollar başta olmak üzere bitkilendirme çalışmalarının amaçlarına ve önemine değinmek gerek. Kentlerimizde karşı karşıya olduğumuz çok sayıda sorun var:

- Kent nüfuslarının sürekli artması ve kent alanının genişlemesi
- İklimde meydana gelen değişiklikler ve kentlerde yaşayanlar üzerindeki etkileri (kuraklık, seller, yüksek sıcaklık, vd)
- Hava kirliliği ve diğer (gürültü, toprak, su) kirlilikler
- Temiz su kaynaklarının azalması
- Yoğun trafik
- Artan enerji tüketimi vd...

Kentlerimizde yeşil alanlar ve bitkilendirme yönünden de çok eksiklikler vardır: Kentsel ölçekte yeşil alanların dağılımı dengeli değildir. Otsu karakterde çok sayıda bitki kullanılmaktadır (Ziyapaşa bulvarı orta refüjünde sıklamenlerin kullanımı gibi). Bitkilerin dikildiği alanlar dardır ve

* Çukurova Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü - Prof. Dr. zerrst@cu.edu.tr

* Konuşma Tarihi: 21 Aralık 2022

toprak hacmi yetersizdir. Bitkilere yeterli bakım yapılamamaktadır (sulama, gübreleme, budama, vd). Bitki tür seçimi bakım işlemlerinin yapılabilme altyapısına göre değil, estetik kaygılarla yapılmaktadır.

Kentsel dokuda kullanılan her bitkinin estetik bir katkısı vardır. Bitkinin estetik katkısı yanında belirli bir fonksiyon da üstlenmesi yapılan çalışmaların değerini artırır. Yeşil alanlar ve bitkilendirmelerin planlanması ve uygulanmalarında kent bütünü ölçeğinde hedeflerin oluşturulması çok önemlidir. Yeşil alanlar ve bitkilendirmelerde kentsel ölçekte hedeflerin oluşturulması çok önemlidir. Kentsel alanlar içinde doğal ve doğala yakın alanlar, tarım alanları olabilir. Yeşil alanlar ve bitkilendirmelerde kentsel ölçekte hedeflerin oluşturulması çok önemlidir. Yeşil alanların fazla oluşu, kentli yaşam kalitesinin artmasında çok önemlidir.

Kentsel ölçekte yeşil alanların ve bitkilendirmelerin amaçlarını/hedeflerini düşünelim:

- Sürdürülebilir kentler
- Sağlıklı kentler
- Üretken kentler (kendine yeten kentler)

KENTSEL DOKUDA İŞLEVSEL BİTKİLENDİRMELER

Sürdürülebilir kentler;

- Kentin en az %60'ının ağaç taç alanı ile kaplı olması,
- Kent genelinde yeşil dokunun yatay ve dikey ölçekte yaygınlaşması, birbiri ile ilişkili bir yeşil alan sistemi haline gelmesi,
- Yerel/doğal bitki türlerinin seçimi ve yoğun kullanımı.

Sağlıklı kentler;

- Yeşil alanların kent genelinde dengeli dağılımı,
- Kent genelinde yeşil dokunun yatay ve dikey ölçekte yaygınlaşması, birbiri ile ilişkili bir yeşil alan sistemi haline gelmesi,
- Yerel/doğal bitki türlerinin seçimi ve yoğun kullanımı.

Üretken kentler (kendine yeten kentler);

- Kentsel tarımın yaygınlaştırılması,
- Kent genelinde yeşil dokunun yatay ve dikey ölçekte yaygınlaşması, birbiri ile ilişkili bir yeşil alan sistemi haline gelmesi,
- Yerel/doğal bitki türlerinin seçimi ve yoğun kullanımı.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK İÇİN İŞLEVSEL BİTKİLENDİRMELER

Etrafını kuşak gibi saran ağaçlandırmalar,

Yol ağaçlandırmaları.

- Tüm yollarda etkin bir yeşil kuşak bitkilendirmeleri,
- Kent çevresinde bir kuşak şekilde ağaçlandırmalar,
- Sanayi alanları gibi özel kullanımlar şeklinde devam eden ağaçlandırmalar,
- Kentsel yeşil alanlar ve kırsal alanlarla bağlantı kuracak ağaçlandırmalar.

Park-bahçe ve özel bahçelerin bitkilendirilmesi

- Kentli yaşam kalitesine etki edecek, aktif-pasif rekreasyonel eylemlere izin verecek ağaçlandırmalar,
- Yeşil alanların bir sistem oluşturmasında temel olacak ağaçlandırmalar.

Çatı bahçeleri ve Cephe (pencere, balkon dâhil) bitkilendirmeleri

- Yeşil alanların düşey ölçekte sürekliliğini sağlayacak, yer düzleminin üzerindeki ağaçlandırmalar-bitkilendirmeler,
- Yapı yoğun alanlarda yeşili artıracak bitkilendirmeler.

Sağlıklı Kentler İçin İşlevsel Bitkilendirmeler**Yeşil alanların dengeli dağılımı**

- Kent çevresinden başlayarak kentin bütününde etkin bitkilendirmeler.

Yeşil alanlar arasında bağlantı sağlayacak yeşil dokunun sürekliliği

- Kentsel yollar başta olmak üzere, bina sınırları, cepheleri ve çatılarının da ele alınarak planlandığı bitkilendirmeler.

Yeşil alanları oluşturan bitkilerin sağlıklı ve iyi yetişmesi

- Bitkilerin yaşam alanlarında sağlıklı büyüüp gelişmesini sağlayacak işlemlerin tür seçimi, alan hazırlığı, dikim ve bakım aşamalarında dikkatle ele alındığı planların yapıldığı, eğitim çalışmaları ile kentliler de dâhil olmak üzere bilgilendirme ve deneyim kazanacak çalışmaların planlanması.

Yeşil alanların çevresel olumsuzlukları ortadan kaldıracak veya en düşük düzeye indirebilecek şekilde planlanmış olması

- Kentsel dokuda tüm olumsuzluklara karşı dirençli yeşil alanların planlanması.

Üretken Kentler için İşlevsel Bitkilendirmeler (Örnekler Adana için)**Yeşil alanlarda çeşitli ürünlerinden yararlanılabilecek türlerin seçimi ve kentlerin gelir kaynağı olarak değerlendirilecek düzeyde kullanımı**

- Kentsel yeşil kuşaklarda Pinus pinea- Fıstık çamı, Ceratonia siliqua- Keçiboynuzu gibi doğal türlerin yaygınlaştırılması.

Kentli yakın çevresinde özel bahçeler, cepheler ve çatılarda kentsel tarım olanaklarının artırılması

- Kentsel dokuda uygun alanlarda bitkisel üretimi artıracak çalışmaların yaygınlaştırılması.
- Çatılarda arıcılık faaliyetlerinin teşvik edilmesi, küçükbaş bazı hayvanların ailelerin besinini sağlayacak düzeylerde uygun alanlarda yetiştirilmesi.

Kentsel tarım için yerel yönetimlerin teşvik amaçlı kaynak sağlaması ve eğitim çalışmaları yapması

- Sebze fidelerinin bu amaçla kullanım için ücretsiz dağıtımı, kompost dağıtımı, vs.
- Kentliler, örgün eğitim içinde olanlar ve hizmet içi eğitim düzeyinde çeşitli faaliyetlerin düzenlenmesi.

Yeşil alanları oluşturan bitkilerin sağlıklı ve iyi yetişmesi

- Bitkilerin yaşam alanlarında sağlıklı büyüüp gelişmesini sağlayacak işlemlerin planlanması.

Tür Seçimi: Yerel/doğal türlerin kullanılması.

Dikim yeri hazırlığı: Her bitki türünün ulaşacağı en son hacim düşünülerek köklerin yayılacağı alan ve toprak derinliğinin yeterli ve nitelikli olması.

Dikim: Doğru zamanda ve şekilde yapılmalı.

Destekleme: Özellikle ağaçların gövdesinin dik olarak büyümesini sağlamak için uygun şekilde dayanıklı materyal kullanılarak yapılmalı.

Bakım: Düzenli olarak özellikle dikim sonrası ve bitkinin genç dönemlerinde daha etkin yapılmalı.

Eğitim ve Bilgilendirme: Yüzyüze, online ve yazılı-basılı olarak eğitim.

Adana'nın Yeşil Misafirleri

Adana doğal bitkiler yönünden zengin bir coğrafyada yer almaktadır. Adana'da doğal olarak 1285 takson yaşamaktadır. Bunlardan 306 adedi (%23,8) endemiktir.

Bunlar içinde çok bilinen ağaç ve çalılar vardır.

Adana'nın Doğal Bazı Ağaç, Çalı ve Sarmaşıkları

Pinaceae – Çamgiller: *Pinus brutia* –kızılçam, *Pinus nigra* – karaçam, *Pinus halepensis*- halep çamı, *Cedrus libani*- Toros sediri

Cupressaceae – Servigiller: *Juniperus oxycedrus* – Katran ardıcı

Aceraceae – Akçağgiller: *Acer hyrcanum*, *Acer monspessulanum* - Akçağg

Rosaceae – Gülgiller: *Prunus spinosa*, *Prunus divaricata* – Erik, *Cerasus mahaleb* - Mahlep, *Amygdalus communis* - Badem, *Crataegus monogyna*- Alıç, *Sorbus kusnetzovii*, *Sorbus torminalis*- Üvez

Oleaceae – Zeytingiller: *Fontanesia philliraeoides* - Çılbırtı, *Fraxinus ornus*, *Fraxinus angustifolia* - Dişbudak, *Olea europea*- Zeytin

Ericaceae - Fundagiller: *Erica manipuliflora* – Funda, Püren

Apocynaceae – Zakkumgiller: *Nerium oleander* - Zakkum

Türk Dil Kurumu Sözlüğüne göre Misafir ‘Bir yere veya birinin evine kısa bir süre kalmak için gelen kimse, konuk, mihman’.

Adana’nın ikliminin birçok bitkinin yetişmesine uygun olması nedeniyle bugün adına festival yaptığımız Portakal (*Citrus sinensis*) gibi bir çok yabancı yurtlu bitki kentimizde yetişmekte/yetiştirilmektedir.

Parklar, bahçeler, yollar, cepheler, balkon ve teraslar gibi alanlarda çok sayıda yabancı yurtlu bitki kullanılmaktadır. İç mekanlarda kullanılan bitki türlerinin hemen tamamı da yabancı yurtdur.

Ne yazık ki bu bitkilerin bir kısmı misafir niteliklerini kaybetmiş ve işgalci konumuna gelmişlerdir.

Yabancı Yurtlu- Egzotik Tür Kullanımı:

Doğal yapıyı olumsuz etkileyebilir. İstilacı olanlar (*Leuceana leuchophylla*, *Ailanthus altissima*), bilinçsiz kullanılanlar (*Ficus microcarpa*, palmyeler) yeni hastalık ve zararlıların alana gelmesine neden olabilir (kırmızı palmye böceği). Varolan hastalık ve zararlılara duyarlı olabilir. Konukçu nitelik kazanabilir. Topraktaki yapıyı değiştirebilir.

Doğal-Yerel tür kullanımı önemlidir. Doğal türler bölge iklim ve toprağına uyum sağlamıştır. Adaptasyonlarında zorluk yaşanmaz. Diğer flora ve fauna üyeleri için olumlu çevresel koşulları oluşturabilme yeteneğindedirler. Bunlara bağlı olarak yaşayan fauna üyelerine destek verirler. Çevrede (özellikle toprakta) doğal alanlarla benzer yapının ortaya çıkmasını sağlarlar. Doğal alanlardaki bireyleri ile birlikte daha güçlü (fiziksel olarak) bir bitkisel doku oluştururlar. Bu bitkiler çevrede yaygın hastalık ve zararlılara da genelde dayanıklı bireyleri içine alırlar. Olumsuz koşullara uyum sağlayabilen türler vardır. Bu türler belirli bir büyüklüğe ulaşıncaya kadar sulama isterler, büyük bireyleri bölge özelliğine bağlı olarak kurağına dayanıklıdır. Bu türler doğanın bir parçası olduğu için psikolojik olarak kişiler üzerinde olumlu etkileri vardır. Doğal türlerin toplum tarafından tanınması (eğitim, duyarlılık, bilinç) için kentsel alanlarda kullanılmasının yararı vardır.

Gleditsia triacanthos L.- Üç dikenli akasya- büyük meyveleri ve çiçek salkımları

